

STANDARD ŽIVOTA

TOK RADIONICE	<p>1. korak: Učenike treba uvesti u temu postavljanjem pitanja: <i>Šta za vas znači potrošačko društvo tj. koje asocijacije imate na pojam potrošačkog društva?</i> Učeničke odgovore (tzv. <i>brain storm</i>) nastavnik zapisuje na ploču u stupcu. Ti će nam pojmovi trebati na kraju sata, nakon obrađene teme radi odgovora na ključno pitanje. (2-3 min)</p> <p>2. korak: Formiramo 10 grupa od 2-3 učenika/ce. Podijelimo im izvorne materijale po skupinama i dajemo i upute za rad. Tokom 15 minuta učenici obrađuju izvore i odgovaraju na pitanja koja ih vode do odgovora na ključno pitanje svoje skupine izvora tj. njihove podteme.</p> <p>3.korak: Svaka grupa izlaže zaključke o svojim izvorima slijedeći postavljena pitanja, te daje odgovor na svoje ključno pitanje (do 60 min). Odgovore na ključno pitanje nastavnik zapisuje na ploču.</p> <p>4. korak: Uspoređujemo pojmove tj. učeničke asocijacije koje smo zapisali na početku i pojmove koji su se najčešće spominjali tokom radionice i koji simboliziraju potrošačko društvo proučavanog vremena i prostora (5 min). Učenici uočavaju razlike između potrošačkog društva u socijalističkoj Jugoslaviji i suvremenog potrošačkog društva u kakovim oni žive i odgovaraju na ključno pitanje čitave teme (5min)</p>
----------------------	---

DIO ZA UČENIKE

KONTEKSTUALIZACIJA

Potrošačko društvo u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji nastaje i razvija se u specifičnim okolnostima socijalističke Jugoslavije i njezinog "privrednog čuda", ali i u okolnostima evropskog poslijeratnog "zlatnog doba" u društvenom i gospodarskom smislu. Jugoslavija je svojim posebnim uređenjem samoupravnog socijalizma bila nešto liberalnija od ostalih socijalističkih zemalja istočne Europe, te je s pravom neki nazivaju zapadnom oazom u socijalističkom svijetu. Njezine su granice bile otvorene, te je stoga bila izložena zapadnoevropskim potrošačkim utjecajima koji su postali pokretač razvoja potrošačkog društva u njoj. Iako su nacionalna, ideološka i druga pitanja bila neriješena, a ni demokratske slobode nisu poštivane, potrebe stanovništva za trošenjem su rasle iz desetljeća u desetljeće, standard se povećavao. Premda potrošačko društvo nije doseglo svoj vrhunac za vrijeme trajanja Jugoslavije zbog sveopće društvene i ekonomске krize 70-ih godina, trošilo se sve više i više, čak i iznad mogućnosti. Kako socijalističko društvo ipak nije moglo biti društvo jednakih, činjenica je da su u određenom blagostanju, potrošnji i porastu standarda uživali neki više, a neki manje.

1. grupa

PROBLEMI NAKON DRUGOG SVJETSKOG RATA

S kojim su se problemima suočavali stanovnici, a s kojima vlasti, u poslijeratnoj Jugoslaviji?

1 SVJEDOČANSTVO O HUMANITARNOJ POMOĆI NAKON 2. SVJETSKOG RATA

Bilo je vrlo teško nakon rata. Glad i neimaština. Bila je neka organizacija UNRA – uopće ne znam šta je to tačno značilo. Nešto s Ujedinjenim narodima. Preko nje smo dobivali nekakvu humanitarnu pomoć. Simbol im je bio dvije ruke u stisku i taj je znak bio svuda na njihovim vrećama hrane koja nam je stizala. Najviše su nam slali pšenicu i onda bi je dijelili ljudima na vreće, a ljudi bi onda mijenjali pšenicu u trgovinama za gotovi kruh. Stizalo je i dosta konzervi. Za sportaše su znali doći i paketi u kojima je bilo čokolade, keksa, meda... Kasnije su nam počeli stizati i paketi od rodbine iz Amerike. Oni su nam slali odjeću i obuću. Tako sam od neke rodice iz Amerike koju uopće nisam poznavao dobio krasnu košulju, havajsku, na palme. Nosio sam je kroz cijelu srednju školu. Baš sam je volio. Mi djeca najsretniji smo bili kad bi stigao paket iz Amerike od dunda Iva. Bilo bi tu lijepo robe, cipela, itd. Najgore bi bilo ako baš ništa ne odgovara tvojoj veličini. A nas je bilo sedmero djece, a dundo Ivo nije znao točno koliki smo.

Marinko Jurica, profesor u mirovini, Dubrovnik

2 ŠVERC "MODERNIM STVARČICAMA"

50.-tih godina 20. st. dok je trajalo racionalizirano snabdijevanje nekim robama, vladala je takva potrošačka psihoza da bi se kupovalo sve što je bilo racionalizirano bez obzira na stvarne potrebe. Stari trgovac Pavo, višegodišnji udovac, imao je duže vremena zalihu od nekoliko stotina kutija paste za zube. Jednog dana razglasiti da svakoj osobi pripada po jedna kutija te paste i prodaja je odmah planula. Njegova stalna mušterija Ane, koja je koristeći neke pošiljke iz Amerike, znala i sama ponekad prodati po koju "modernu stvarčicu" zatražila je "svoj" kalodont.

"Što će ti kalodont kad nemaš zube?" upitao je Pavo, a ona će: "Kad si dolazio kupovat ženske čarape i gaćice ja te nijesam pitala što će ti kad nemaš ženu!"

A. Kobašić: *Prilozi za kroniku razvoja poslijeratnog Dubrovnika, časopis Dubrovnik, 5-6/1984.*

3 PROPAGANDNI PLAKAT

Tekst na plakatu:
"Borimo se
protiv
špekulacije i
crne burze"

- Zašto je stizala humanitarna pomoć u godinama nakon 2. svjetskog rata? 2. Koji proizvodi stižu u najvećim količinama?
- Koji se proizvodi u tekstu nazivaju "modernim stvarčicama"?
- Potražite u tekstu dio koji govori da se i u okolnostima niskog standarda može nazrijeti potrošački mentalitet!
- Koje sve mogućnosti stvaraju "paketi iz Amerike"?
- Objasnite simboliku boja na plakatu!

Plakat iz
ranih 50.tih
god

Slijedeći ova pitanja napravite prikaz zadanih izvora i odgovorite na ključno pitanje.

2. grupa

POKAZATELJI RAZVOJA POTROŠAČKOG DRUŠTVA

U kojem periodu dolazi do pojave i razvoja potrošačkog društva u socijalističkoj Jugoslaviji i kako se to, slijedom ovih izvora, očituje?

1

UDIJO NEKIH SEGMENTATA POTROŠNJE U UKUPNOJ OSOBNOJ POTROŠNJI (U %)

	1952	1965	1972
Prehrana	53,9	43,2	39,5
Piće i duhan	13,6	9,4	11,3
Odjeća i obuća	18,8	15,4	13,7
Namještaj i oprema za domaćinstvo	4,8	8,1	10,2
Promet i veze	1,8	6,4	9,4
Higijena i zdravlje	2,6	3,5	4,1
Kultura i razonoda	0,7	3,3	3,8

Skupina autora: Trideset godina socijalističke Jugoslavije, Monos, Beograd, 1975.

2

PORAST POTROŠNJE

Potrošnja električne energije po stanovniku:

1952	17,3 kWh
1972	369,4 kWh

Broj električnih štednjaka na 1000 stanovnika:

1952	1,0
1972	194,6

Broj automobila na 1000 stanovnika:

1950	0,4
1973.	54,4

Skupina autora: Trideset godina socijalističke Jugoslavije, Monos, Beograd, 1975.

3

POPULARNA PJEŠMA

Jedna od najpopularnijih pjesama 60-ih bila je «Moja mala djevojčica» koja je pobijedila na prvom opatijskom festivalu 1958.

Evo kako glasi refren:

«... *Tata, kupi mi auto, bicikl i romobil,*
kupi mi zeku i medu, kolica Jugovinil.
Tata, kupi kolača, bombona i naranče dv'je,
još jednu malenu bebu,
velim ti da je to sve...»

Pjesma završava stihom:

«*Tata, kupi mi sve...!*»

1. U kojem segmentu osobne potrošnje uočavamo porast, a u kojem pad između 1952. i 1972.? Zašto nam upravo ti podaci ukazuju na razvoj potrošačkog društva?
2. Na šta nam sve može ukazivati pad potrošnje na hranu, odjeću i obuću od 1965. do 1972. a porast potrošnje na sve ostale segmente?
3. Na koji zaključak upućuje tekst pjesme iz 3. izvora?

3. grupa

SAMOPOSLUGE I ROBNE KUĆE

Je li pojava robnih kuća i samoposluga uzrok ili posljedica razvoja potrošačkog društva?

1 "TRGOVINA NAJAVLJUJE: OSTVARIT ĆE SE ŽELJE BLIŽE POTROŠAČU"

Gotovo je redovita pojava da potrošač u osječkim prodavaonicama gubi prilično vremena pri kupovini razne robe, čekajući da dođe na red. I zbog toga često napušta prodavaonicu nezadovoljan. Tome pridonosi i činjenica da većina trgovackih lokalata u gradu (ne spominjući njihov broj) posluje u skučenom prodajnom prostoru. I to što se u onim najvažnijim prodavaonicama, koje prodaju živežne namirnice, a građani ih najviše posjećuju, ne mogu nabavljati na jednom mjestu svi prehrabeni artikli. Takav način poslovanja što stvara teškoće i potrošačima i prodavačkom osoblju – traži izmjene, koje će omogućiti da se robni promet odvija brže, gotovo bez čekanja. Osječka maloprodajna trgovacka mreža koncentrirana je upravo u strogom gradskom centru ... Od ukupno 54 prodavaonica živežnih namirnica smješteno ih je 38 u Gornjem i Donjem gradu, dok se svega 16 takovih prodavaonica nalazi u ostalim gradskim četvrtima... Da se roba približi potrošaču i u ostalim dijelovima grada, otvorit će se, u razdoblju od 5 godina, veliki prodajni centri. Svaki takav centar snabdijevat će građane sa svim živežnim namirnicama i kućnim potrepštinama ... Sve brži tempo života zahtjeva veoma brzu poslugu. Danas čovjek nema ni vremena, ni strpljivosti da čeka dok ga prodavačko osoblje posluži. Zato je suvremena trgovina omogućila potrošaču da izabere robu uz vlastitu poslugu. U planu je da se u Osijeku, u slijedećih nekoliko godina otvorи devet prodavaonica koje će poslovati na način samoposluge. ... I današnja jedina osječka robna kuća Narodni magazin također će se proširiti. To zahtjeva njen promet, koji se u nekoliko posljednjih godina podvostručio...

Glas Slavonije, 29. 11. 1960.

2 PORAST BROJA SAMOPOSLUGA I ROBNIH KUĆA

Prva hrvatska i jugoslavenska samoposluga otvorena je 1954. u Ivancu, šest godina nakon prve britanske samoposluge. U Hrvatskoj je 1950. god. bilo 7.030 trgovina uključujući 4 robne kuće (na oko 3,9 milijuna stanovnika), a 1970. ima već 15.771 trgovina, od čega je 607 samoposluga i 13 robnih kuća (na oko 4,4 milijuna stanovnika).

Igor Duda: *U potrazi za blagostanjem*, Zagreb, 2004

3 PORAST BROJA SAMOPOSLUGA I ROBNIH KUĆA

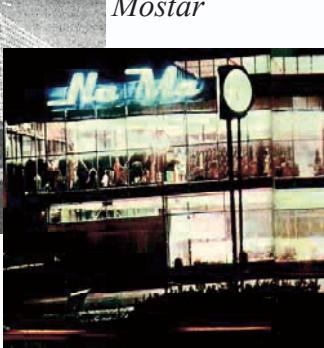
"obična" trgovina

Samoposluge

Robna kuća,
Zagreb

Robna kuća,
Mostar

1. U tekstu izdvoji rečenice koje govore o promjenama u načinu života 60-ih godina!
2. Šta znači pojava robnih kuća i supermarketa za svakodnevni život ljudi?
3. Robne kuće na slikama, kao i ostale robne kuće toga vremena nalaze se u središtima gradova. Šta vam to govori o potrošačkom društvu?

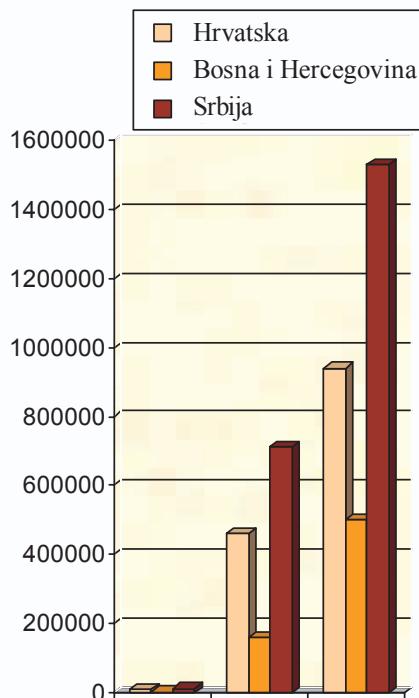
4. grupa

USPOREDBA S NEKIM EVROPSKIM ZEMLJAMA

Iako je Jugoslavija 60-ih doživjela "potrošački bum", što se najčešće mjeri kroz kupovinu tehničke robe i automobila, šta možete iz ovih izvora zaključiti o razvijenosti potrošačkog društva u njoj u odnosu na ostale evropske zemlje?

1 UKUPAN BROJ TELEVIZORA PO REPUBLIKAMA

2 BROJ STANOVNIIKA PO TELEVIZORU U EVROPSKIM ZEMLJAMA 1967.

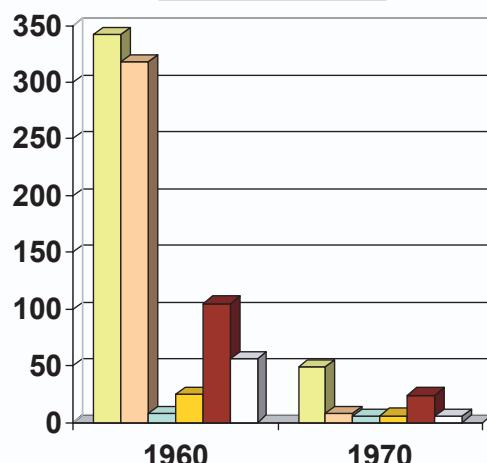
Jugoslavija	20
Italija	7
Mađarska	9
Španjolska	12
Francuska	6
Čehoslovačka	6

Upotrazi za blagostanjem, Zagreb, 2004.

3 BROJ STANOVNIIKA PO AUTOMOBILU U EUROPSKIM ZEMLJAMA 1960 - 1970 GODINE

Jugoslavija
Mađarska
Francuska
Italija
Španjolska
Čehoslovačka

Igor Duda, Upotrazi za blagostanjem, Zagreb, 2004.

Dodatak

Statistički podaci o broju stanovnika

Enciklopedija leksikografskog zavoda 1967. sv. 1., 3., 4., 6. Veliči atlas svijeta 1972.

Broj stanovnika u godini	Hrvatska	Bosna i Hercegovina	Srbija	Jugoslavija
1945.				15841566
1953.	3936022	2847459	6979154	16999617
1961.	4159696	3277948	7642227	18549291
1971.	4426221	3746111	8446591	22354000
1981.	4601469	4124256	9313676	22424711

1. Uz pomoć podataka o broju stanovnika u pojedinim zemljama zaključite u kojoj je od triju republika bilo najviše televizora (odnosno tv-preplatnika)!
2. Grafički prikažite podatke iz drugog izvora i poredaj države po veličini dobivenih podataka! Što možeš zaključiti s obzirom na uvriježeno mišljenje o "razvijenom kapitalističkom Zapadu" i "nerazvijenom socijalističkom Istoku"?

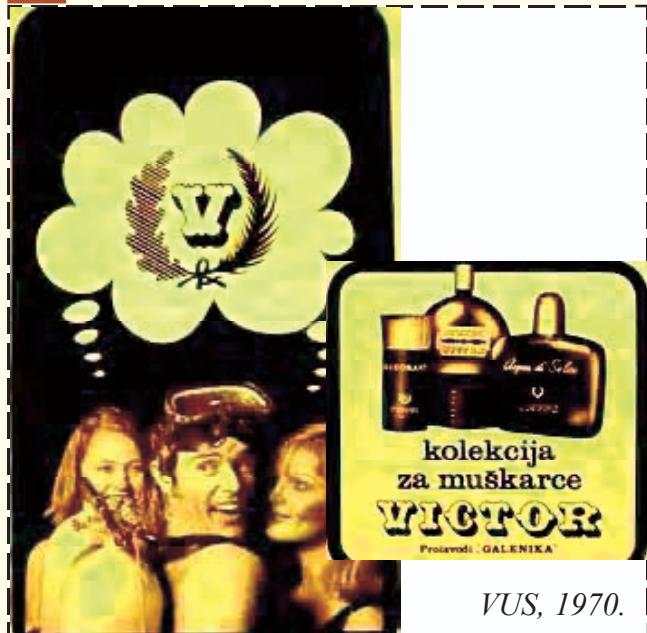
5. grupa

REKLAME

Na koje su sve načine reklame utjecale na razvoj potrošačkog društva u socijalističkoj Jugoslaviji?

1 REKLAMA ZA MUŠKU KOZMETIKU

2 REKLAMA ZA BOMBONE „505 SA CRTOM“ 1960.tih

3 REKLAMA ZA ALKOHOLNO PIĆE

4 REKLAMA ZA FOTO-FILM, 1960-tih

1. Na koji se sve način reklamiraju proizvodi i propagira potrošnja u ovim izvorima?
2. Objasni vezu: reklama – potrošačko društvo!
3. Što mislite o reklamiranju alkoholnih pića?
4. Da li je, po vašem mišljenju, za prodaju važnije što se reklamira nekom reklamom ili tko reklamira?

6. grupa

ODLAZAK U SHOPPING U INOZEMSTVO

Obrazložite da li je shopping u susjedne države znak otvorenog, potrošačkog društva?

1

ŠTO SE SVE ODLAZILO KUPITI U AUSTRIJU

(...)" Većina muškaraca i žena zrele životne dobi dolazi ovamo po lijekove (s obzirom da na plimu i oseku u domaćim apotekama priča i nije bez osnova) (...) Što da radim - reče nam za ručkom Ratko, kojeg je auto natjerao na put autobusom - mjesec dana ne mogu proći tehnički pregled jer mi farovi isu u redu... a kod nas ih nema ni za lijek. (...) Ali što da kaže žena koja je prevalila put od 180 kilometara da bi kupila guminicu za slavinu? "U cijelom Zagrebu za taj tip slavine nema gumice" i da bi na tom potrošila točno jedan šiling. (...) prosječno jedanput mjesечно putujem ovamo da bih kupio limenku boje i malo razređivača jer u Zagrebu ih ni sa svijećom ne bih pronašao. (...) za klinca kupim sokove u limenkama zbog onog pfff(...) u samoposluživanjima se koturaju prepuna kolica... čajevi, bomboni, margarin, šamponi, krema za tijela, lica, ruke, sapuni, paste za zube, sirovi, suho":mesni proizvodi, ali nadasve deterdženti, kava i riža. (...) malo je tko posruuo pred lijepo uređenim prodavaonicama s odjećom, pred uslužnim trgovcima i visokim cijenama. Tek poneka bluzica, košuljica ili pulover izgubili su austrijsko državljanstvo (...) Tko da odoli disco-rolama, fotoopremi i objektivima, opremi za sport i rekreatiju, kad u našim prodavaonicama, tako bar tvrde kupci, takvih proizvoda nema ili su znatno skuplji. (...) podatak da se na području Leibnitzu (sela sa 6.500 stanovnika, s dvije ulice gore i dvije ulice dolje) godišnje promjeni dinara u vrijednosti od 400 milijuna šilinga."

Svijet, br. 7, str. 29-39

2

TALIJANI REKLAMIRAJU SHOPPING

3

TALIJANSKE CIPELE

Zvanični podatak kaže da smo prošle godine uvezli oko 4.500.000 pari cipela iz Italije! Pardon! Uvezli su građani, dakle, radi se o privatnom uvozu i to onom koji je registrovan... A naši proizvođači obuće? Možda će se zamisliti da kvalitet obuće koju proizvode ne odgovara osnovnim kriterijumima i zahtevima potrošača, da je koža vlažna, puna soli, neprerađena kako treba, da nije kvalitetna, da je izrada ošljarska, da donovi otpadaju, da su cipele neudobne, ružne i skupe, jednostavno da to, što oni danas proizvode više nikom ne treba? Možda će se zamisliti nad činjenicom da imamo toliko mladih i talentovanih dizajnera i modelara ali da je njima teže proći kroz kapiju fabrike obuće nego kamili kroz iglene uši.

Duga, nova serija, br. 95, 15. oktobar 1977., str. 13

?

1. Izdvojite što se sve odlazilo kupovati u Austriju i zašto?
2. Odvojite robu široke potrošnje od, po tadašnjem mišljenju, luksuzne robe!
3. Kakav stav iznose autori novinskih članaka o ponudi i potražnji na tadašnjem tržištu?
4. Na koji zaključak vas upućuje izvor br.2 ?
5. O kojem problemu govori autor članka u izvoru br.3?

7. grupa

PUTOVANJA KAO IZRAZ POTROŠAČKOG DRUŠTVA

Na koji način razvoj potrošačkog društva utječe na potrebu za putovanjima i obratno?

1 PRIČA O LJETOVANJU DJEVOJČICE SASELA

"Kao vrlo mala nisam imala priliku često ići na more s roditeljima. Išli smo nekoliko godina, ali to samo zato jer je sestra dobila bronhitis, pa su roditelji učinili sve da bi išli na more. Inače, koliko ja znam mislim da niko od mojih prijatelja iz Slobodnice nije išao sa svojim roditeljima u hotel, kamp ili neko mjesto gdje se još posebno plaća. Ako se i išlo, išlo se ljetovati u nečije vikendice. Moji roditelji nisu imali nikakvu potrebu za putovanjima, ljetovanjima - smatrali su to čak i nepotrebnim. Osim toga, ljeti je mojim roditeljima bilo i teško napustiti selo, zbog povećanog obima poslova na selu. Moji su vezani uz zemljoradnju, hranili svinje, perad ..., pa nekakva putovanja i ljetovanja nisu dolazila u obzir, jer ko bi se u tom slučaju brinuo za cijelo domaćinstvo?"

Gabrijela Bekavac, selo Slobodnica pokraj Slavonskog Broda

2 PUTOVANJA U MAŠTI

"Najljepši odmor za mene su putovanja. Vidjela sam najljepša mjesta, jezera i našu divnu obalu. Posjetila sam Italiju i Švicarsku. Bits: će to kasnije lijepe uspomene."

Ruža Helbert, Zagreb

"Od svojih rođaka pokupila sam sve turističke prospekte i u slobodno vrijeme 'putujem' po Evropi i po našoj zemlji. Nadam se da će i ja jednog dana krenuti na prava putovanja."

Mea Pajc, Vukovar

Iz ankete o provođenju slobodnog vremena u časopisu Vikend, 1969. god.

(preuzeto iz: I. Duda, U potrazi za blagostanjem, Zagreb, 2004.)

3 OGLAŠAVANJE PUTOVANJA

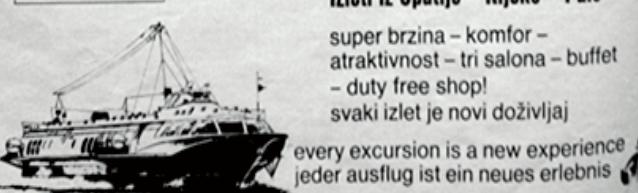

HIDROGLISERI NA JADRANU

SPLIT-GIULIANOVA-SAN BENEDETTO DEL TRONTO

DUTY FREE SHOP:
cigarettes-tobacco-
-whisky-gin-cognac-
-perfumes
prodaja bez carine

3,30 sati - povratna karta samo: 210 d
Koper - Portorož - Poreč - Venezia
Izleti iz Opatije - Rijeke - Pule

every excursion is a new experience
jeder ausflug ist ein neues erlebnis

 ATLAS

JUGOSLAVENSKA
PUTNIČKA AGENCIJA

prireduje redovne izlete modernim mlaznim avionom u

LONDON

5.-dnevni aranžman.
Polazak svakog
četvrtka i petka

Cijena kompletног aranžmana sa polaskom iz Dubrovnika

Din 1360.-

Reklame za putovanja, 1970., Slobodna Dalmacija i 1971., Dubrovački vjesnik

Dodatak: Prosječni osobni dohodak u dinarima 1971. god. iznosio je:

Bosna i Hercegovina - 1368, Hrvatska - 1563, Srbija - 1347

1. Šta nam ovi izvori govore o socijalnim prilikama tadašnjeg društva?
2. Zašto ljudi sa sela ne mogu putovati i često nemaju ni interesa za to?
3. O čemu sve ovisi razvoj interesa za turističkim putovanjima?
4. Šta mislite o cijenama putnih aranžmana na plakatima u odnosu na prosječna primanja?

8. grupa

OČEKIVANJA I RAZOČARENJA

Objasnite «očekivanja» i «razočarenja» u potrošačkom društvu socijalističke Jugoslavije

1 KO ČEKA-DAL' DOČEKA?

...sve je to Nova godina. Odelo, cipele, veštačke trepavice, veštački osmeh ...sumosumare: od 800-1000 dinara.

Svi će moći da proslave ovu noć, koju radnici ugostiteljstva pripremaju za svoje drugove iz drugih delatnosti.

Sa sigurnošću tvrdimo da će (po ovim cenama) i Milisav, radnik "Juhora" sa minimalni ličnim dohotkom od 1000 novih dinara i Mileva, radnica Jagodinske pivare sa platom od 107 hiljada starih, ali važećih, dinara moći da dočekaju 1. januar, a za 1. februar nismo sigurni.

Mi letimo za London. A vi?

Novi put, Svetozarevo, 1. siječnja 1974.

2 ŠALA ILI TUŽNA STVARNOST

- Zar si mislila da ćemo s regresom moći putovati avionom ...

Svijet, Sarajevo, 1966.

3 KREDIT ZA ZIMNICU I OGRJEV

Početak jeseni vrijeme je kada se spremaju zimske dane, a domaćice užurbano pripremaju zimnicu. Oni s "dubljim" džepom kupuju za gotov novac, dok oni s manjim primanjima ogrjev i zimnicu nabavljaju putem potrošačkih kredita. Kakvi su uvjeti za dobivanje potrošačkih kredita za nabavku ogrjeva i zimnice? O tome nam govori J.Ž., direktor direkcije kreditnih poslova Komunalne banke Osijek:

«...Kredit za zimnicu odobravamo do 2000 dinara s rokom otplate od 10 mjeseci i 12 posto kamata. Za dobivanje ovog kredita nema nikakve zapreke, a može ga dobiti svaki građanin koji je kreditno sposoban....»

Glas Slavonije, 3.9.1976.

1. Kome i zašto likovi iz karikature 1. izvora objavljaju da putuju u London?
2. Koji stav autor članka zauzima u vezi s potrošnjom iznad mogućnosti za proslavu Nove godine? Šta, po vašem mišljenju, prvenstveno kritizira?
3. Po čemu zaključujete da obitelj iz karikature 2. izvora pokušava živjeti iznad svojih mogućnosti?
4. Može li se govoriti o razvoju potrošačkog društva ako obitelj treba uzeti kredit kako bi preživjela zimu?

Što sve doprinosi razvoju potrošačkog društva na selu?

1

NAPUŠTANJE SELA

Sve što je moglo otici u inostranstvo, otišlo je. Ukupno 420 lica. Nejveći deo je u punoj snazi, od 20 do 40 godina starosti. To znači da je u selu skoro sve zamrlo i proizvodni i drustveni život. Na polju se radi tek toliko da bi se nešto radilo... "- rekao nam je direktor škole Jovan Janošević. Ovo je po mnogo čemu zanimljivo selo. Njegov život je izmenjen od kada je počelo sa odlaženjem u inostranstvo. Za one što su ostali, sada je najvažnije kako da odu, jer su uslovi pooštreni. Ipak snalaze se. I dalje odlaze. Prodaje se radna snaga na zapadu za gorke pare francuske, nemačke, švajcarske... i kupuje se cigla, cement, električni aparati...

Novi put, Svetozarevo, 22. 12. 1971.

2

UDIO POLJOPRIVREDNOG U UKUPNOM BROJU STANOVNJIŠTVA

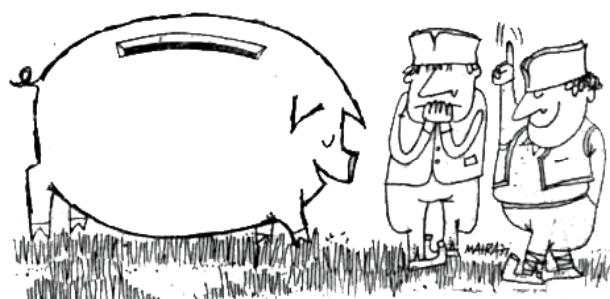

	1948.	1953	1961	1971
B i H	73,8	62,2	50,2	40,0
Hrvatska	63,2	56,4	43,9	32,3
Srbija	71,0	66,7	56,1	44,0

Statistički kalendar Jugoslavije 1975.

3

Banke na selu

- KAKO SI USPIO?
- PUNIM JA, PUNI JUGOBANKA

Novi put, Svetozarevo, 15. 12. 1971.

1. Prema izvorima br. 1 i 2 šta možete zaključiti o odnosu socijalističke vlasti prema selu i stanovnicima sela?
2. Na koji se način banke reklamiraju na selu?
3. Šta zaključujete o tempu razvoja potrošačkog društva na selu u Pokuplju?

4

AHIL STIGAO KORNJAČU

(Posavina i Turopolje promijenili su osamdesetih izgled ali i način života zahvaljujući tehnološkom napretku ali i...)

(...) još prije 10 ili 20 godina kloparali su drvenim kolima i kopali drvenim žlicama iz drvenih zdjela. (...) Kad je prije koje godine u selo stigao prvi televizor, svi smo išli gledati to čudo. Sad ga ima svaka kuća. (...) Ljudi prodaju konje da kupe traktor. Tko traktor, tko auto, netko traktor i auto, netko dva automobila. Parni i neparni. Jedan vozi žena drugi vozi muž. (...) Bijeli hladnjak za zamrzavanje nazivaju škrinjom. I tu bijelu škrinju ima svaka kuća. (...) Sva su sela puna bijelih kuća. Svaka druga zidana, svaka druga drvena, a gotovo svaka iznutra je bijela. (...) Još prije pola godine ta su sela bila stotine ljeta iza gradova. A nadomak Karlovca i Zagreba. Samo pola dana drndanja zaprežnim kolima sad su pola sata vožnje do Karlovca, ni toliko do Zagreba. Dok se Jugoslavija elektrificirala i asfaltirala, oni su škiljili uz petrolejku i gacali po blatu. Kad su se drugi televizirali oni su se elektrificirali i asfaltirali i potom pobijelili od kućanskih aparata. Sad se bijeli svijet kompjuterizira, a ni Pokuplje nije daleko od toga.

Svijet br. 7, 1980., str. 32.

4

SREDIŠTE SELA

Trgovina, pošta i društveni dom u selu Drnje u Podravini 60-ih godina

10. grupa

ŽENA U POTROŠAČKOM DRUŠTVU

Koje je stavove o ženama naglasilo potrošačko društvo?

1 KUĆANSKI APARATI

“Na stotinu kućanstava u Hrvatskoj 1968. godine dolazilo je 75 radioprijemnika, 41 električni i plinski štednjak, 32 televizora, 31 hladnjak, 20 gramofona, 18 usisavača i 14 perilica rublja.“

I. Duda, *Upotrazi za blagostanjem*, Zagreb, 2004

2 REKLAME 60.TIH GODINA

1. Na koji je način upotreba kućanskih aparata promijenila život žene u potrošačkom društvu?
2. Proučite 1. izvor i usporedite koliko je bilo televizora na 100 kućanstava, a koliko usisavača i perilica rublja! Možete li zaključiti koji su bili prioriteti potrošačkog društva 60-ih u Hrvatskoj?
3. Šta vam reklame iz 2. izvora i 3. izvor govore o ženi kao potrošaču?

Nakon obrade izvora učenici iz svake grupe izlažu glavne zaključke slijedeći postavljena pitanja i daju odgovor na ključno pitanje koje nastavnik zapisuje na ploču.

Nakon izlaganja po grupama, zajednički izdvajamo pojmove koje smo najčešće spominjali tokom rada, za koje možemo reći da su simboli potrošačkog društva proučavanog vremena i prostora. Nastavnik ih zapisuje u stupcu do onih pojnova koje su učenici na početku sata izdvojili kao asocijacije na suvremeno potrošačko društvo.

ZAJEDNIČKI DOLAZIMO DO ODGOVORA NA KLJUČNO PITANJE:

Koje su sličnosti, a koje razlike između potrošačkog društva u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini odnosno Srbiji u razdoblju od 50-ih do 80-ih godina XX stoljeća i potrošačkog društva danas u tim zemljama?

POLOŽAJ ŽENA

U kojoj je mjeri žena u socijalističkom društvu afirmirana, a u kojoj diskriminirana?

OBRAZLOŽENJE RADIONICE

DIO ZA NASTAVNIKE

Položaj žena u socijalističkoj Jugoslaviji vrlo je kompleksna i zahtjevna tema. Ukoliko bismo htjeli obraditi položaj i probleme žena u svim sferama života, u svim pojedinim periodima i sa svih aspekata, trebali bismo čitavu jednu zbirku izvora i radionica. U ovoj bi radionici trebalo kroz vrlo mali broj izvora (samo osam) potaknuti učenike na razmišljanje o specifičnostima ženske povijesti (prvenstveno kao dijela povijesti svakodnevice, ne kao povijesti heroina), o promjenama u životu žena u vrijeme socijalizma, odnosno u vrijeme 2. polovice 20. st. kada, bez obzira na političko uređenje pojedinih zemalja u Evropi, bilježimo određenu emancipaciju i poboljšanje položaja žene u društvu. Upravo stoga što se ovakve teme ne nalaze u propisanim planovima i programima, te ih nema ni u udžbenicima, nastavnik/ca bi se trebao/la dodatno pripremiti uz stručnu literaturu kako ne bi upao/la u zamku osobnih stavova, iskustava i emocija ukoliko je bio/la aktivni sudionik/ca dijela ovog razdoblja od 1945. do 1990. Najbolje bi bilo ovu radionicu obraditi nakon proučenog razdoblja socijalističke Jugoslavije kako bi učenici, poznavajući društveno-politički okvir, uspješnije mogli u njega smjestiti položaj žene. Radionica je predviđena za jedan školski sat iako smatram da bi se završna diskusija afirmativne i negacijske grupe mogla prodlužiti na još jedan školski sat ukoliko bi učenici bili zainteresirani za raspravu.

ISHODI

- sticanje znanja o problemima položaja žena u socijalističkoj Jugoslaviji, s elementima diskriminacije žena, ali i elementima afirmacije i emancipacije.
- Razvijanje sposobnosti učenika za proučavanje i vrednovanje slikovnih i tekstuálnih izvora, te za razlikovanje autorova stava od stava društva određenog vremena.
- Razvijanje sposobnosti učenika za argumentirano raspravljanje i iznošenje svojih stavova.
- Senzibiliziranje učenika za probleme položaja žena i formiranje pravilnog stava prema problemu emancipacije žena i njihovog izjednačavanja u svim segmentima života.

CILJ

Analizom izvora uočiti promjene i probleme položaja žena u socijalističkoj Jugoslaviji, te izdvojivši elemente diskriminacije i afirmacije žena potaknuti učeničku raspravu o određenim stavovima i vrijednostima kroz koju se razvija senzibilitet za položaj i probleme žena u društvu.

ARTIKULACIJA SATA

U uvodnom dijelu sata postaviti pitanje: Kada su žene u Jugoslaviji dobile pravo glasa? Koliko je to značilo za njihovu emancipaciju? Prodiskutirati i postaviti ključno pitanje kao najavu teme.

1. korak - Podijeliti učenike na 8 grupa i svakoj grupi dati po jedan primjerak tablice, te po jedan izvor. Četiri grupe trebaju dobiti tablice u kojima se u posljednjem stupcu traže samo pokazatelji afirmacije žena, a četiri grupe trebaju dobiti tablice u kojima se, uz ostale podatke o izvoru traže samo pokazatelji diskriminacije žena. Nastavnik treba upozoriti učenike na te razlike u zadacima i uputiti ih da se kroz analizu izvora trebaju pripremiti za debatu na ključno pitanje. Svaka grupa treba proučiti izvor i ispuniti tabelu, nakon toga proslijediti izvor drugoj grupi i tako dalje dok sve grupe ne analiziraju sve izvore i podatke upišu u tabele. (20 min)

Za to vrijeme nastavnik na ploči crta tabelu s dva stupca: afirmacija i diskriminacija.

2. korak - Organizirati debatu između afirmacijske i negacijske grupe na ključno pitanje.

Debatu organizirati prema pravilima debatiranja pri čemu nastavnik treba paziti na vremensko ograničenje pojedinog izlaganja, na pravilnu upotrebu argumenata iz izvora, te na kraju procijeniti koja je grupa bila uspješnija u dokazivanju svoje teze.

DIO ZA UČENIKE

KONTEKSTUALIZACIJA

Žene su u socijalističkoj Jugoslaviji ostvarile zakonsku ravnopravnost, stekle su pravo na obrazovanje, zapošljavanje, izjednačenost plaće za isti rad s muškarcima i pravo na sudjelovanje u političkom i javnom životu. Žene koje su sudjelovale u NOP-u ostvarile su zakonsku ravnopravnost već 1942. (mogle su biti birane u NOO-e), dok su sve žene stekle političku ravnopravnost na prvim poslijeratnim izborima 1945. Ustav SFRJ je 1946. ozakonio ravnopravnost žena s muškarcima u svim dijelovima državnog, društveno-političkog i privrednog života.

Pravo na obrazovanje koristit će se sve više žena, te broj više i visoko obrazovanih žena stalno raste a naročito se povećava broj žena koje završavaju razne srednje stručne škole. Žena-radnica je u socijalizmu imala besplatnu zdravstvenu zaštitu, plaćeni porodiljski dopust i mirovinu.

Ipak, broj zaposlenih žena u razdoblju od 1945. do 1990. nikada ne prelazi 50%, a broj nezaposlenih žena uvijek je veći od broja nezaposlenih muškaraca.

U političkom životu žene sudjeluju u prilično malom broju (uglavnom 5-15%).

8. ožujka slavio se međunarodni Dan žena koji je ujedno od 60-ih postao i Majčin dan budući da se nije slavio kršćanski blagdan Majčin dan (2. nedjelja u svibnju). Obilježavao se svečanim akademijama, školskim priredbama, zakuskama, pa i pijankama, cvijećem i poklonima.

Br. izvora	Vrsta izvora	U koju svrhu izvor nastaje?	Iznosi li autor izvora svoj stav ili stav društva?	Izvor nam ne govori... (namjerno ili slučajno prešućuje)	Elementi afirmacije odnosno diskriminacije žene
1.					
2.					
3.					
4.					
5.					
6.					

ŽENA U REKLAMNE SVRHE

Reklama za Podravka juhu, 70.-tih god.

NJEZINO SLOBODNO VRIJEME

VUS, 1971.

TRAKTORISTKINJE

“One su na terenu – rekao je upravitelj drug Ivo Medarić – vrlo dobre. Mogu reći, da smo neobično zadovoljni radom žena traktoristkinja. Ove žene bile su vrlo aktivne na poljskim radovima. One isto tako savjesno čuvaju motore i sastavne dijelove, gorivo i gume. Da su nam svi kao ove žene naš bi zadatak lako bio izvršen. ... – Mi neobično volimo strojeve. Nismo nikada vjerovali da će seljačke djevojke i žene upravljati traktorima. Danas smo sretne, što nam je želja ispunjena i svaka od nas želi da upozna ne samo rad traktora, nego i svih ostalih strojeva. Nastojimo da budemo potpuno ravnopravni svojim drugovima kako po obavezama, tako i izvršavanju. ... Sve žene Slavonije, koje smo susretali po tvorničkim pogonima, u radovima na poljoprivredi, prvenstveno žene traktoristkinje i radnice po kudjeljarama obećale su povodom II. Kongresa AFŽ-a da će podvostručiti svoj rad za opće blagostanje zemlje.”

Glas Slavonije, 25. 1. 1948.

4 ŽENSKI AUTO-RELI

“(...) II. ženski auto-reli okupio je 70 vozačica automobila i isto toliko suvozačica. (...) Na 200 km dugoj stazi natjecateljke su morale poštovati prometne propise, pokazati spretnost za volanom, a i brzinu pri startanju i kočenju. Iako je staza bila razmjerno laka, jedna je natjecateljka pred Bjelovarom doživjela težu nesreću. Sudarila se s autobusom. (...) Poznavaoci auto-sporta smatraju da žene po srčanosti ne zaostaju za muškarcima. Tvrde čak da je mnogo zanimljivije gledati žensko natjecanje, (...) Sudionice relija nisu se samo natjecale u vožnji nego i s frizurama, opremom, mini-suknjama...”

VUS, br. 933, 1970., str. 48-49.

“Preko 80% obradivog zemljišta u našoj zemlji nalazi se u privatnom posedu, a tu su, kako statistike kažu, žene u gotovo istom procentu nosioci proizvodnje. Već ove brojke obavezuju da se ženi - poljoprivredniku - pokloni više pažnje.

-Ali, s obzirom da žene čine većinu proizvodjač

BILO JEDNOM U JUGOSLAVIJI

Kako je tehnološki razvoj mijenjao život?

OBRAZLOŽENJE RADIONICE

90 minuta

DIO ZA NASTAVNIKE

Nerijetko u nastavi, a i u razgovoru s kolegama i prijateljima dotičemo pitanje standarda i kvalitete življenja na prostoru Jugoslavije nakon Drugog svjetskog rata. Učenici dolaze s informacijama da je u Hrvatskoj nekada bilo bolje; da su se dobivali stanovi, da je standard bio veći, da su plaće bile bolje, da je radnik bio cijenjen... Drugi pak dolaze sa suprotnim informacijama; da je bilo teško, da je bilo neprestanih kriza, da nije bilo kahve, da se čekalo u redovima... Da bismo mogli stajati iza jedne ili druge tvrdnje potrebno je poznavati gospodarsku situaciju proučavanog perioda. Učenici kroz izvore s područja graditeljstva, industrije i prometa trebaju samostalno zaključiti kakvo je bilo stanje na području bivše Jugoslavije od 1960. do njezinog raspada. Proučavanjem tehnološkog razvoja zemlje uz znanja iz političke povijesti lakše će zaključiti kako je i zašto došlo do raspada Jugoslavije.

ISHODI

- učenici su upoznati s gospodarskim razvojem i problemima koji su se pojavljivali u Jugoslaviji na području stanogradnje, industrije i prometa u periodu od 1960 – 1985. godine
- analiziranjem slikovnih i pisanih izvora i odgovaranjem na postavljena pitanja izvode zaključke
- samostalno određuju stupanj tehnološke razvijenosti na području Jugoslavije i kako se on odražavao na standard i na krizu 70-ih i početka 80-ih godina prošlog stoljeća
- pravilno izražavanje i argumentirano iznošenje zaključaka
- razvili su interes za povijest i uvažavanje tuđeg mišljenja

CILJ

Analizom povijesnih izvora koji govore o tehnološkoj razvijenosti Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Srbije u periodu od 1960. do 1989. pokazati kako se u društvu odražavala kriza u 70-im i 80-im godinama XX stoljeća.

ARTIKULACIJA

SATA

Uvodni dio (20 min)

- Nastavnik će podsjetiti učenike na osnovnu podjelu gospodarske djelatnosti na sektore (primarni, sekundarni, tercijarni i kvartarni). Podijelit će po jednu sliku svakoj od četiriju grupa učenika sa zadatkom da odgovore na pitanja u tablici. Za to je predviđeno vrijeme od 5 minuta.
- Po jedan učenik iz svake grupe čita odgovore iz tablice. Predviđeno vrijeme je 3 minute za svaku grupu, nakon čega nastavnik objašnjava da će se današnja radionica baviti tehnološkim razvojem Jugoslavije od 1960. do 1985.
- Učenici će nastaviti rad u već formiranim skupinama i dobiti po jednu tematsku grupu izvora.
  - svaka grupa ima 30 minuta za proučavanje izvora i odgovaranje na pitanja ispod izvora te ključno pitanje za temu
  - grupa ujedno ima zadatok da ocijeni svaki izvor brojkama od 1-5. (ocjena 5 za pojedini izvor znači da su se učenici složili da izvor govori pozitivno, a 1 jako negativno o temi koju proučavaju)
  - uz svaki izvor napisati kojem sektoru gospodarske djelatnosti pripada

PITANJA	ODGOVORI
Što prikazuje fotografija?	
Koji sektor gospodarske djelatnosti prikazuje?	
Pokušaj odrediti vrijeme nastanka fotografije.	
Pokušaj dati naziv fotografiji.	

Glavni dio sata (55 minuta)

- Podjela materijala i rada na izvorima (30 minuta)
- Dok učenici proučavaju izvore, nastavnik će na ploči nacrtati grafikon. Na skali osi Y označit će brojeve od 1-5. Na osi X upisati 1960., 1965., 1970., 1975., 1980., 1985. godinu.
- Prezentacije rada grupa (25 minuta). Nastavnik će prema potrebi proširiti znanje učenika nakon izlaganja pojedine grupe.
- Nakon što svaka grupa prouči izvore i odgovori na ključno pitanje, jedan od učenika iz grupe napravit će krivulju za svoju temu. Svaka grupa uzet će drugu boju kako bi grafikon bio pregledniji.
- Zajednički odgovaraju na ključno pitanje radionice i komentiraju naslov radionice.

Završni dio sata: (15 minuta)

- Nastavnik, zajedno s učenicima, komentira grafikon koji služi za isticanje elemenata krize u 70-im i 80-im.
- Razgovorom aktualizirati teme koje su učenici obrađivali.

DIO ZA UČENIKE

Kontekstualizacija

Nakon Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji se krenulo sa snažnim industrijskim razvojem. Pozitivne posljedice industrijalizacije bile su: porast društvenog standarda, razvoj gradova, prometa, brodogradnje, veća proizvodnja ugljena, čelika, strojeva i prerada nafte. Uz pozitivne promjene koje su se najviše osjećale tijekom 60-ih godina pojavile su se i negativne: tokom 50-ih došlo je do velikih migracija seoskog stanovništva prema gradovima i napuštanje agrara, a u kasnim 70-im, i pored svih npora, uvoz je nadmašio izvoz što je dovelo do ukupne zaduženosti Jugoslavije prema inostranstvu od preko jedanaest milijardi američkih dolara. Gospodarsku krizu popratila je politička kriza 80-ih godina iako te dvije krize nisu bile u direktnoj vezi. Na kraju je došlo do stagnacije industrije i do raspada Jugoslavije.

Kako se i koliko gradilo?

NEKI PROBLEMI IZGRADNJE STANOVA

”Stambena gradnja u koprivničkom kotaru posljednje je godina bila zaista intenzivna, ali unatoč tome ima mnogo prigovora. Još se uvijek naime gradi sporo, a kvaliteta gradnje ne zadovoljava. Gotovo nijedna zgrada ne dovrši se do ugovorenog roka. Građevinska poduzeća rade bez potrebe mehanizacije. U razdoblju od 1955. godine do 1960. sagrađeno je na području općine Koprivnica 139 stanova u društvenom sektoru. Privatnici su u tom razdoblju sagradili 574 stana.”

Večernji list, 1. 12. 1960.

1. Koji se problemi pojavljuju kod gradnje stanova?
2. Govori li izvor pozitivno ili negativno o izgradnji stanova?

GRADNJA STANOVA I KUĆA**Novi stanovi**

U Zavodu za komunalnu djelatnost kažu da postoje svi uvjeti da građevinari ove godine krenu hrabrije naprijed. Prema planu ovog Zavoda u Zagrebu će se tokom godine završiti i useliti oko 6400 novih stanova.

Večernji list, 18. III 1970.

Novi Beograd, 1967.

Selo na Kosovu 60-te

1. Šta prikazuju slike?
2. Razmisli što je uzrokovalo izgradnju nebodera, a što seoskih kuća?
3. Šta potiče izgradnju?

HOTEL NA PONOS SVIMA

Dubrovnik (...) Mika Šipiljak je čestitao svima koji su pridonjeli izgradnji "Belvedere" napominjući da se posebno raduje što je to lijepo zdanje djelo domaćih stručnjaka i što je hotel opremila domaća proizvodnja. (...) Na konferenciji za novinare predstavnici investitora istakli su uz ostalo da će u hotelu dvokrevetnu sobu bez doručka stranci plaćati 90 dolara, a domaći turisti 9600 dinara. (...)

Večernji list, 27. V 1985.

GRADI LI SE NAFTOVOD?

"Najveći investicioni pothvat u Jugoslaviji (...) nakon Đerdapa. Financijska konstrukcija u završnoj je fazi. Osnivači Jugoslavenskog naftovoda – INA iz Zagreba, Energoinvest iz Sarajeva i Naftagas iz Novog Sada sa svojim rafinerijama u Sisku, Lendavi Bosanskom Novom, Novom Sadu i Pančevu, koji će opskrbljivati ovaj naftovod – osigurali su potreban udio za početne radove. (...) Iznosit će 735 kilometara. (...) mnogo je važnije, smatra on (direktor naftovoda, op.a.) što se – nakon mnogih prijašnjih ideja i inicijativa s parcijalnim naftovodima – gradi zajednički jugoslavenski naftovod.. (...) kao uspješan primjer udruživanja interesa i sredstava udruženog rada iz više republika."

VUS, 4. VI 1975., str. 3.

1. Zašto dolazi do potrebe gradnje naftovoda?
2. Šta govori podatak da do 1975. godine ne postoji naftovod?
3. Koja korist se očekuje gradnjom hotela, a koja od naftovoda?

STANOVI NOVI, PROBLEMI STARI

"Današnjeg čovjeka najviše tišti problem kako steći krov nad glavom. (...) Stanovi se grade dugo i koštaju mnogo, pa prođu godine i godine dok se želja svakom njegov stan konačno ne ostvari. (...) Stanar dobije rješenje na stan taj i taj, u bloku tom i tom, i naravno svoj ključ. Kažemo dobije, ali zapravo kupi i to za velike novce koje je morao skupiti kako je znao i umio i uplatiti godinu, dvije ili više, prije no što je dobio taj famozni ključ. Nerijetko je uplatio stan na neviđeno, tj. nacrti stanova još nisu bili gotovi, kada je uplaćivao svoj stan. (...) Vratimo se tipičnoj porodici i njihovom dvosobnom stanu. Na prvi pogled taj stan je prilagođen mjerenim potrebama. Djeci jedna soba, roditeljima tzv. dnevna soba, prostor za blagovanje ostaje nedirnut. Baš kako je arhitekt zamislio. Ali što ako porodica nije tipična? Ako je roditeljima potrebna radna soba, ako su djeca raznog spola i u godinama kada ne mogu biti u istoj sobi? Ponovo naš stanar diže kredit i ruši, pregrađuje, dograđuje. Čovjek bi skočio do stropa kad useli u novi stan, ali strop je obično nizak. Njegova zgrada je dobila uporabnu dozvolu, ali, radijatori ne rade, voda se diže u cijevima i preljeva iz slivnika, krasan nov tapison postavljen je po cijelom stanu, a naš stanar zna iz iskustva svojih prijatelja koji su prije njega postali stanovnici kakvog novog naselja da je tapison na golom betonu, da će se znojiti i truliti. Što će drugo, baca tapison i postavlja parkete. (...)"

Svijet, br. 1, 1981., str. 24. i 25.

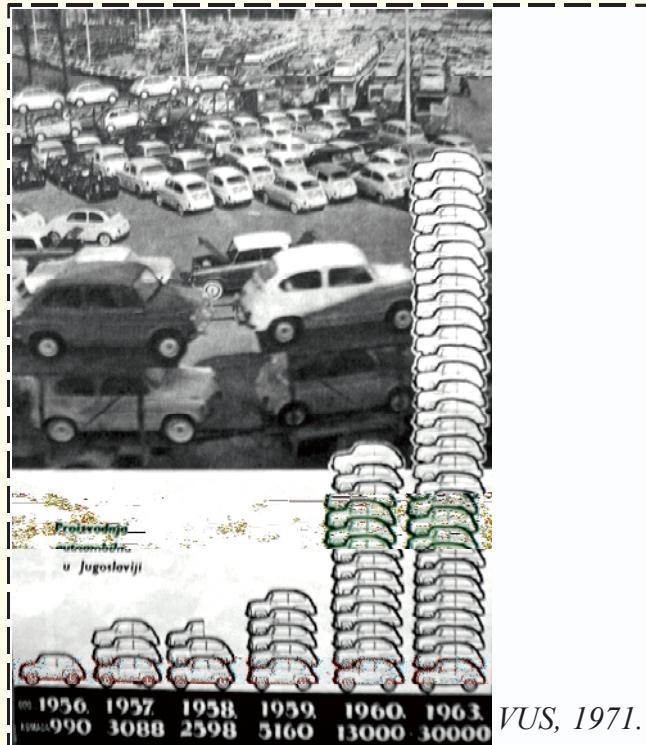

1. O kojim problemima govori tekst?
2. Šta autor teksta podrazumijeva pod tipičnom obitelji?
3. Postoji li danas slična situacija u tvom gradu?

Koje promjene u prometu uočavaš u razdoblju od 1960. - 1980-ih?

PROIZVODNJA AUTOMOBILA

1. Što pokazuje grafikon?
2. Koji su razlozi za proizvodnju tolikog broja vozila?

PROPISI – ZAKONI

"(...) Savjet za unutrašnje poslove u suglasnosti sa Savjetom za građevinarstvo i komunalne poslove Narodnog odbora grada Zagreba, donio je na sjednici održanoj 29. X 1960. Naredbu, koja glasi: Brzina vožnje motornih vozila na pojedinim saobraćajnicama grada Zagreba ograničava se: do 40 km na sat u Maksimirskoj cesti (...) do 30 km na sat u Ilici na dijelu od Trga Republike (današnji Trg bana Josipa Jelačića, op.a.) do Kačićeve (...) Vožnja zaprežnih vozila na javno-prometnim površinama, na kojima je dozvoljen saobraćaj zaprežnim vozilima, ne smije se vršiti galopom. (...)"

Večernji list, 31. X 1960.

1. Zašto se ograničava brzina kretanja u gradu?
2. Što je čudno u izvoru i zašto?

RAZVOJ AVIO PROMETA

"Prva redovita međunarodna avionska linija s Dubrovnikom otvorena je 8. lipnja. Na novi dubrovački aerodrom kod Čilipa sletio je dvo-motorni "Konvejer" holandske zračne kompanije KLM. Nova direktna međunarodna linija povezuje Amsterdam preko Duseldorfa s Dubrovnikom.... Prvim avionom doputovali su predstavnici kompanije KLM i turističkih agencija iz Engleske, Holandije i sjevernih područja Zapadne Njemačke, koji su zainteresirani za korištenje ove linije, jer omogućava brzi prijevoz turista iz tih zemalja u Dubrovnik."

Dubrovački vjesnik, 19. lipnja 1962.

"Dubrovački aerodrom u Čilipima iz godine u godinu postiže sve bolje rezultate u prometu aviona i putnika, a s tim u vezi i u svom poslovanju koje se 1970. odrazilo u cifri ukupnog prihoda od 3 miljarde i 300 miljuna starih dinara. Zanimljivo je da je u punoj sezoni, za vrijeme ljeta, na aerodromu radio 301 stalni i sezonski službenik, a sada u zimskom razdoblju zaposleno ih je 185. (...) zabilježen je promet putnika od čak 584 007, što je za 28 posto više nego u 1969. godini. (...) Dubrovački aerodrom primao je avione tridesetak inozemnih kompanija među kojima najviše slijetanja imaju "Concord" iz Frankfurta, "Setrling" i "Scanair" iz Kopenhagena, zatim "Interflug" iz Istočnog Berlina, BEA iz Londona i druge...."

Dubrovački vjesnik, 27. siječnja 1971.

1. S kojim se državama i gradovima povezuje Dubrovnik novim zračnim prometom?
2. Kakav trend u prometu zračne luke Čilipi uočavaš u razdoblju od 1962. do 1971.?
3. Razmisli o posljedicama koje je imala gradnja zračne luke za stanovništvo Konavala tj. seoske okolice Dubrovnika!

RAZVOJ PROMETA

1. Pokušaj hronološki poredati fotografie.
2. Odredi koje slike pripadaju seoskoj, a koje gradskoj sredini.
3. Odredi koja je fotografija snimljena spontano.

GRADNJA CESTA

"Potkraj šezdesetih godina, u našoj su zemlji donesene prve odluke o gradnji auto-cesta. U prosincu 1972. puštene su u promet i prve dionice: auto cesta Zagreb-Karlovac (38,4 km) i auto cesta Vrhnik-Poštajna (32 km). Na obje auto-ceste naplaćuje se cestarina. U međuvremenu, donesen je plan gradnje cesta za petogodišnje razdoblje od 1975-80., u kojem se intenzivno radi na pretvaranju ceste "Bratstvo i jedinstvo" u auto-cestu. (...) Za vozača kojega ne moraju zanimati širi društveno-ekonomski učinci auto-cesta, najvažnije su prednosti auto-ceste obzirom na sigurnosti i utrošak goriva. Inovacije u prometu nisu samo rješavanja prometnih problema nego i podizanje općeg standarda. Put do auto-cesta istodobno je jedan od najvećih privrednih pothvata koji zahtijevaju golema ulaganja. Ipak, ta se ulaganja višestruko vraćaju i jedan su od temelja općeg napretka zemlje."

Start, br. 301, 1980. god. 1

1. Koje su prednosti izgradnje autocesta?
2. Kako je promet utjecao na razvoj gradova?
3. Zašto su ulaganja u izgradnju cesta jedan od temelja općeg napretka zemlje?

DETEKTORI NA RASKRIŽJIMA ZAGREBA

"Kad za nekoliko dana netko zastane i malo pažljivije promotri promet na Kvaternikovom trgu, brzo će mu pasti u oči da taj promet teče brže, jednostavnije i sigurnije. Nevidljivi detektori položeni u asfaltnom pokrivaču otkrivat će vozila s pomoću elektromagnetskih valova. Zatim će oni javljati uređajima za upravljanje prometom. Ova revolucija na raskrišćima počela je u svijetu prije desetak godina. (...) Na raskršću između Šubićeve i Ulice socijalističke revolucije, gdje sada stoji najmoderniji uređaj, zapisano je da između šest i sedam sati izjutra prolazi 775 vozila. Između 12 i 13 sati brojka raste na 941 a onda pada na 856. Najveći je promet između 14 i 15 sati. U to vrijeme prolazi 1420 vozila. (...) Poduzeće Nikola Tesla može ih (detektore, prim. au.) proizvesti za svako raskršće gdje su oni potrebni. A traže ih i sve više će ih trebati i drugi naši gradovi. Nakon Zagreba prvi je Karlovac."

Globus, br. 196, 31. III 1963., str. 9

1. Čemu služe detektori?
2. Kad je promet najgušći i zašto?

PROMET

Večernji list, III 1970

1. Što prikazuje karikatura?
2. Što želi naglasiti autor karikature?

ELEMENTI KRIZE

(...) U Hrvatskoj koju su najteže pogodile strujne nedaće prošle zime primjenjuje se od 12. veljače tzv. "prvi stupanj" štednje koji ograničava javnu rasvjetu, svjetleće reklame, dodatno grijanje, a od 20. veljače smanjuje se i sva ostala potrošnja struje, ukupno za 10 posto. Situacija nije nimalo ugodna, ali ova ograničenja ipak su mnogo bezbednija od onih koja su uvedena 4. prosinca 1973. (...)

VUS, 19. 2. 1975.

1. Kako se nedostatak električne energije mogao odraziti na proizvodnju?
2. Jesu li svi krajevi Jugoslavije imali jednake probleme? Zašto?

KOMPJUTERIZACIJA

"Izgleda da će 1984. godina biti zapisana kao godina prodora računarske tehnike u Jugoslaviju: mnogi časopisi počevši od stručnih pa do revijalnih, radio i televizija, posvećuju sve više pažnje "inteligentnim igračkama za odrasle" kako popularno nazivaju kompjutere (ili što je sasvim isto, računare). Istupi onih koji propagiraju računare, na žalost, još uvek ne uspevaju da razbiju jednu čestu predrasudu: da je računar složena i skupa naprava kojom mogu da upravljaju samo visokoobrazovani inženjeri. (...) Pročitavši ove redove verovatno ste počeli da razmišljate kako da ubedite roditelje da vam za sledeći rođendan kupe računar. Pre nego što porazgovarate sa njima da vam saopštimo jednu lošu i jednu dobru vest. Da počnemo od loše: uvoz računara osim kad se radi o povratnicima sa privremenog rada iz inostranstva, nije dozvoljen čak ni uz plaćanje carine. Sledi dobra vest: postoji mogućnost da nabavite jedan domaći kompjuter prihvatljivih karakteristika koji će vas koštati nekih 16.000 dinara pod uslovom da skupite hrabrosti da ga sami sklopite..."

Mladi fizičar, br. 31-32, Beograd, 1983/84., str. 52.

1. Koji su problemi vidljivi ranih osamdesetih godina prilikom početka kompjuterizacije?
2. Postoje li i danas slične prepreke?
3. Raspitaj se kod roditelja kada su se prvi put susreli s računalom i kako je to izgledalo?

U kakvom je odnosu industrijski razvoj Jugoslavije u usporedbi sa Zapadom?

ELEKTRIFIKACIJA

"Pored podizanja škola, Lišćani su mnogo učinili i na planu elektrifikacije naselja. I u tome su sigurno među prvima u BiH. Uzmimo samo podatak da je prije 11 g. električno svjetlo imala samo Lištice, a danas su elektrificirana sva sela. Za elektrifikaciju su Skupština općine iz budžeta i sami stanovnici putem samodoprinosu dali preko milijardu starih dinara. To je izmjenilo način života stanovnika na selu i danas nema kuće koja ne posjeduje neki električni aparat. Suvremeni namještaj, radio aparat i televizor postali su uobičajena oprema većine kuća."

BiH iseljenički kalendar, Sarajevo, 1969., str.319

1. Kojom je brzinom tekao proces elektrifikacije na selu i ko je u njemu sudjelovao?

AMERIKANCI HOĆE YUGO

"Za Jugoslaviju znate po ZOI u Sarajevu. Ako ste to znali ok! Međutim, sigurno ne znate da se тамо proizvode automobili. Ne vjerujete?! Pa on je upravo ovdje... Ovako se nasmijani američki voditelj vrtio na ekranima postavljenim u Zastavinoj hali Beogradskog salona automobila. Bio je to i posljednji dokaz da je *Yugo* stigao u Ameriku. (...) U prvih 12 mjeseci na američko će se tržište isporučiti 20 000 *Yuga*. (...) Za svaki automobil izvezen u SAD Crvena Zastava će dobiti oko 1800 američki dolara. Maloprodajna cijena jeftinijeg od dva modela jest 3990 dolara. (...) Skromnija varijanta predviđena za američko tržište izvorno je veoma slična domaćem *Yugu L* ali je unutrašnjost oprema mnogo kvalitetnija i po bojama skladnija. Najveća je razlika katalizator jer Amerikanci voze bezolovni benzin."

Večernji list, 5. V 1985., str. 11.

1. Na koji način voditelj predstavlja *Jugo* kupcima?
2. Zašto postoji razlika između američkog i jugoslavenskog modela *Juga*?

IZ PETOGODIŠNJEGL PLAN

"U narednih pet godina obratit će se pažnja opremanju tvornica domaćom opremom. Naročito će se povećati proizvodnja strojeva za industriju, građevinarstvo i poljoprivredu, kao i raznih električnih aparata. Godišnja proizvodnja traktora koja sada iznosi oko 7500, dostići će godine 1965. oko 20.000 komada. Tvornice mašinogradnje povećat će produkciju strojeva i uređaja za građevinarstvo od 7000 tona na 15000 tona godišnje. Istodobno će se gotovo udvostručiti proizvodnja cementa i ravnog stakla. Proizvodnja strojeva i uređaja za rudarstvo i industriju povećat će se s 35100 tona na 66500 tona godišnje."

Večernji list, 7.12.1960.

1. Koje grane najviše interesiraju petogodišnji plan?
2. Gdje si se već susreo s petogodišnjim planiranjem i šta znaš o njegovim rezultatima?

PRVI PUT POZITIVNO:

"Naš najveći proizvođač električnih proizvoda opreme i postrojenja SOUR "Rade Končar" iz Zagreba povećat će ove godine izvoz čak 75 posto u odnosu na prošlu godinu, uglavnom na konvertibilno tržište. (...) Na zapadnoeuropejsko tržište od serijskih proizvoda bit će izvezeno 50.000 hladnjaka (isto toliko i na istočnoeuropejsko) a izvjesne količine naći će se ove godine prvi put u Velikoj Britaniji. Na konvertibilno područje također će se izvesti 320.000 dijelova za kućanske aparate i drugih proizvoda. (...) Ako ne bude većih teškoća u nabavci sirovina, rezervnih dijelova i reproduksijskog materijala (...) Končar bi na kraju godine od izvoza na konvertibilno područje trebao ostvariti tri milijuna dolara suficita."

Večernji list, 21. III 1980.

1. Šta se navodi kao otežavajući čimbenik realizacije plana?
2. Šta se postiže izvozom?

TREĆI MAJ

"Praveći bilancu deset-godišnjeg rada kolektiva, otkad njime upravljaju radnici, trudbenici brodogradilišta "Treći maj" iz Rijeke iznijeli su u javnost mnogo zanimljivih podataka. Njihovo poduzeće postalo je u međuvremenu jedno od najvećih jugoslavenskih izvoznika i prvo je brodovima prodrlo izvan granica naše zemlje. (...) Uz brodogradilište "Treći maj" najviše je povezan napredak naše brodogradnje i modernizacija naše trgovačke mornarice. Prije dvanaest godina ovdje je počela gradnja prve serije prekoceanskih brodova tipa "Zagreb" (...) U posljednjih petnaest godina, kada i počinje renesansa ovog 54 godine starog brodogradilišta, Treći maj je sagradio impozantnu flotu od blizu 320.000 bruto-registarskih tona. Od toga pola otpada na domaća brodarska poduzeća, a pola na strane brodarske tvrtke."

Večernji list, 4 X 1965.

1. U čemu je značaj brodogradilišta "3. maj"?
2. Šta misliš ko je naručilac broda sa slike?
3. Kakva je politička veza tih zemalja?

Jugoslavija i svet 1969.

STATISTIKA

Tablica telefonskih aparata

Grad	telefonski aparati na 100 stanovnika
Zagreb	2,7
Rijeka	4,2
Beograd	4,9
Stockholm	59,1
Basel	44
Beč	18,5
Milano	39,8

Tablica kućanskih aparata

Prosjek na 100 kućanstava 1968. godine	Hrvatska ukupno	Hrvatska nepoljoprivredna radnička kućanstva	Engleska i Wales	Sjedinjene Američke Države
Hladnjak	30,8	62,2	50,7	99,8
Perilica rublja	14,4	34,3	62,0	90,8
Usisavač	18,4	44,3	83,0	89,1
Radio	74,5	94,0	93,2.	99,7
Televizor crno-bijeli	31,5	65,7	92,4	98,5
Televizor u boji	-	-	0,6	38,2

Tablica automobila

Igor Duda: "U potrazi za blagostanjem" Zagreb, 2005.

	Broj automobila na 1 km ceste 1970. g.
Velika Britanija	40
SR Njemačka	32
Nizozemska	32
Belgija	23
Austrija	13
Francuska	17
Švicarska	22
Jugoslavija	9

Večernji list III. 1970

1. Jesu li tabelarni prikazi pokazatelji standarda?
2. Usporedi podatke u tablici i zaključi kojih proizvoda nije bilo.
3. Koji je proizvod donekle pratio potrošačko društvo Zapada?
4. Šta misliš zašto postoji razlika između prvog i drugog stupca u drugoj tablici?

STANAR ili šta bi stanovi ispričali o ljudima?

Na koji način su uslovi stanovanja uticali na svakodnevni život u Jugoslaviji?

OBRAZLOŽENJE RADIONICE

Radionica je osmišljena tako da učenicima na jednostavan i atraktivan način približi život običnih ljudi u vremenu od 1945. do 1990. Učenicima su ponuđeni različiti historijski izvori koji govore o različitim aspektima stanovanja. Kroz ove izvore učenici mogu uočiti kakav je bio standard ljudi, njihove higijenske navike, moda (kako su opremani stanovi, koji su statusni simboli uočljivi na fotografijama, kako su ljudi na fotografijama obučeni), te mogu uporediti ponuđeno sa svojim iskustvom iz svakodnevnog života.

-Očekivano znanje - pretpostavlja se da učenici znaju koje su osnovne karakteristike jugoslavenskog društva u ovom periodu i da poznaju ideoološke okvire u kojima se nalaze opisani događaji ili u kojima su nastale ponuđene fotografije.

ISHODI

Radionica treba osposobiti učenike da mogu prepoznati i analizirati različite historijske izvore koji se odnose na svakodnevni život, da mogu koristiti i objasniti pojmove: urbanizacija, standard, sanitarno-komunalne, ruralni. Radionica ih treba i naučiti da razlikuju i objasne različite aspekte jednog događaja, ona podstiče zajednički rad, razvija kreativnost i osjećaj za razumijevanje različitih društvenih promjena.

CILJ

učenici trebaju sagledati i razumjeti kako su i u kakvim uvjetima ljudi živjeli u Jugoslaviji u periodu između 1945. i 1990., kakav je bio njihov standard i mogućnosti, šta je zavisilo od pojedinca a šta od društva i državnih organa, da uoče različite faze razvitka standarda i izdvoje dobre i loše strane jugoslavenskog komunizma u ovom periodu.

IZVOĐENJE RADIONICE

1. *Uvodni dio* – 15 minuta. Uvodni komentar nastavnika o tome koliko su uvjeti u kojima čovjek živi važni za njegov svakodnevni život.

Pitanje za učenike:

- Šta je za tebe važno u svakodnevnom životu i koliko to ima veze sa uvjetima u kojima živiš?

- Koje su dobre a koje loše strane urbanizacije?

- Objasni na koji su način povezani uvjeti stanovanja i standard života.

- Navedi primjere kada ta povezanost ne postoji.

2. *Rad u grupama* - analiza izvora (30 minuta): Instrukcije za svaku grupu. Podjela izvora za svaku grupu.

Prva grupa se bavi uvjetima stanovanja, druga grupa se bavi načinom dobijanja stanova, treća grupa se bavi odnosom urbanog i ruralnog svijeta.

3. Izvještavanje predstavnika grupe i grupna diskusija (45 minuta)

DIO ZA UČENIKE

Svako od nas ima kutak koji za njega predstavlja dom. Nekom je to kuća, nekom soba ali ponekad je to i sitnica koju možemo staviti na dlan. To je naša intima, udobnost i sigurnost koju dozivamo kada smo umorni ili uznenireni. Ovo su priče ljudi o stanovima i priče stanova o ljudima. Kroz historijske izvore koji se nalaze na sljedećim stranicama pokušat ćemo vas odvesti u jedno drugo vrijeme kada su vama bliski ljudi koji su stariji od vas bili mladi. Možda se neki detalj koji ćete ovdje videti nalazi i u vašim kućama i čeka da vam ispriča svoju priču. Putem analize različitih historijskih izvora i diskusije sa ostalim učenicima, uz instrukcije koje ćete dobiti od vašeg nastavnika, moći ćete razviti određene vještine i znanja koje će vam pomoći da bolje razumijete vrijeme koje trenutno proučavate (period poslije Drugog svjetskog rata) i svijet u kome živate.

I. grupa

USLOVI STANOVANJA

Što sve može uticati na uvjete stanovanja?

IZVJEŠTAJ O RADU DRŽAVNE AKCIJE NA SISTEMATSKOM SUZBIJANJU PEGAVCA I REKURENSA U NR BIH U VREMENU OD 23.9 – 7.12.1946.

“Organizacija rada na sistematskom zaprašivanju izvršena je prema uputstvima Komiteta za zaštitu narodnog zdravlja FNRJ... vašljivost se i dalje uporno održavala (nemasovna). To se može objasniti time što osobe sa takvom vašljivošću nemaju drugog rublja sem onog na sebi, a posteljine vrlo malo ili nikako, tako da se predviđena količina DDT-a nije mogla ni utrošiti. Samo rublje je pak impregnirano znojem i prljavštinom, tako da DDT ne može na njemu da se zadrži, a ukoliko se i zadrži, on se ubrzo istrese ili prevuče znojem i prljavštinom, tako da ostane bez dejstva... Dakle, vašljivost se nije snizila ... Poznato je da je u nekim krajevima NR BIH vašljivost uvek smatrana kao potpuno prirodna pojava i da živ čovek ne može biti bez vašiju. Prvi put su ljudi sada uvideli da se može bez vašiju i da se čovek bez njih mnogo ugodnije oseća. Mnogi su izjavljivali, da su 7-10 dana posle zaprašivanja mirno spavali. Mnogi i sad još uvjek traže DDT, tako da bi DDT mogao da uđe u domaću upotrebu“.

Arhiv Srbije, fond 31 (Komitet za zaštitu narodnog zdravlja FNRJ), fascikla 24, jedinica opisa 43.

IZVEŠTAJ O RADU ZDRAVSTVENE EKIPE U BRESTOVCU (VOJVODINA) U VREMENU OD 29.10 – 10.11.1951.

”30. 10. 1951. godine tri grupe su pošle u selo, svaka u određeni reon. Zadatak ekipe je u prvom redu bio da uđe u kuću one dece kod koje je prilikom pregleda nađena bela vaš radi utvrđivanja uzroka ove pojave. U istim kućama su nađena i odojčad i mala deca. To su uglavnom kuće kolonista iz okoline Vranja. Utvrđeno je da su sve kuće nečuveno prljave, bedne, deca prljava i polugola, posteljina bez navlaka, često bez slamarice. U krevetu se nalazi malo slame pokrivenе jednim čebetom. Kuće su neokrećene, crne od dima i čadi ispod kojih se vidi moleraj, verovatno od pre 10 godina. Pod, ako je od dasaka, je toliko prljav da se uopšte ne vidi da su daske, a ako je pak zemljani onda je kao izriven jer se nikada ne pomazuje... Žene iz okoline Vranja, Sandžaka, Zaječara kao i neke valjevačke se porađaju u staji ili šupi, obično bez babice u stojećem ili čučećem položaju na zemlji ili slami.

Arhiv Srbije i Crne Gore, fond 141 (Antifašistički front žena), fascikla 33, jedinica opisa 183.

DOMAĆINSTVA KOJA SU IMALA ELEKTRIČNU ENERGIJU, VODOVODNE INSTALACIJE I KUPAONICE (U POSTOCIMA):

	Instalacije električne struje	Vodovodna instalacija	Kupaonica
1951	86,6	26,4	14,1
1961	93,7	45,0	24,3
1971	98,5	62,8	49,5
1973	98,6	65,2	52,8

Grupa autora, 30 godina socijalističke Jugoslavije , Monos , Beograd 1975.god.

1. Na osnovu gore navedenih tekstova opiši u kakvim su uvjetima živjeli ljudi četrdesetih i pedesetih godina u Jugoslaviji?
2. Koji su uzroci takvog života a kakve posljedice ?
3. Koji se dijelovi tekstova odnose na sredinu u kojoj su ljudi živjeli, a koji na uvjete u kućama i stanovima?

Koji su se problemi vezani za dobijanje stanova pojavili u ovom razdoblju?**ZAJEDNIČKI STANOVI - Primjer Bojane Jovanović**

”Pre Drugog svetskog rata moja svekrva Bojana Jovanović živila je u stanu u Pristinskoj ulici sa svojim mužem Borivojem i mojim budućim mužem Tihomirom. Posle oslobođenja Beograda, oktobra 1944., Borivoja su uhapsili i od tada mu se gubi svaki trag, nije bilo nikakve optužnice, presude ili objašnjenja šta se sa njim desilo. Bojana i Tihomir tada prelaze da žive u Katanićevu 4, to je bila prisilna selidba iz dotadašnjeg stana u Prištinskoj. Ne znam tačno ko je u tadašnjem Beogradu donosio odluke o raspoređivanju ljudi na određene adrese, pretpostavljam da su to radile određene komisije po gradskim rejonom (administrativna podela tada u BG). Sećam se samo da oni nisu imala izbora gde će da žive i tako su se uselili u prizemni stan jednospratnice iz 20-ih godina. Stan u Katanićevoj u prizemlju je bio podeljen na dve stambene jedinice prostim zazidivanjem dvokrilnih vrata koja su povezivala dve sobe. Bojana i Tihomir su dobili dve male prostorije, ali u tom delu stana nije bilo ni kuhinje ni kupatila. Postojao je sanitarni čvor u podrumu i oni su dobili pravo da ga koriste.”

*Olivera Jovanović, ekonomista u penziji iz Beograda, rođena 1935.***KAKO DOĆI DO VLASTITOG STANA**

”Moj muž i ja nakon što smo se vjenčali, živjeli smo deset godina kao podstanari... Šanse da dobijemo stan nije bilo. Moj muž i ja nismo bili članovi partije, nismo imali nikakvih debelih veza, moje poduzeće nije bilo u mogućnosti kupovati stanove, a kod muža u poduzeću je bila rang lista za dobivanje stanova koja se sastavljala na osnovu određenih bodova (prema godinama staža, broju djece, članstva u partiji ...) pa smo se odlučili na kupovinu vlastitog stana kreditom. Najpovoljniji način dobivanja kredita je bio polaganjem depozita u devizama na osnovu kojega bi se za depozit triput toliko dobio kredit. No, i to je bilo teško jer nismo imali dovoljno za depozit za kredit koji bi nam bio dovoljan za kupovinu stana. No, unatoč svemu tome, trebalo je još imati i dobre veze za dobivanje takvog kredita. Krediti 80-ih godina su bili povoljni, ali ih se teško moglo dobiti. Tijekom cijele kupovine stana, rasle su i cijene stanova, tako da smo uvijek bili u nekakvom zaostatku. Dizali smo kredit na kredit. Rate kredita su bile velike i teško se živjelo. 1981. godine krenuli smo u lov na kredite i u kupovinu stana, a tek 1984. godine konačno smo dobili ključeve vlastitog stana, no, potkraj 80-ih zahvaljujući inflaciji stan smo isplatili u visini jedne mjesecne karte za gradski prijevoz.”

*Vlasta Detling, nastavnica predškolskog odgoja u dječjem vrtiću "Nevičica" u Osijeku, rođena 1953.***O DOBIJANJU STANOVA IZ STAMBENOG FONDA**

”U Beogradu smo živeli kao podstanari od 1972. do 1979. godine. Stanovi su se dobijali preko radnih organizacija. Svi zaposleni su uplaćivali određenu svotu novca u stambeni fond (samodoprinos) koji je postojao pri opštini. Svaka radna organizacija imala je pravilnik prema kom su se zainteresovani zaposleni bodovali (staž, broj članova porodice, uslovi života itd.). Deca palih boraca ili preživelih boraca iz Drugog svetskog rata dobijala su dodatne bodove. Godine 1979. opština Novi Beograd dobila je oko 40 stanova za prosvetne radnike, tako smo mi, pošto smo imali preko 20 godina staža, dobili stan. Ako su oba bračna druga radila u prosveti, radni staž se sabirao (znači mi smo imali 40 godina staža). Ponekad su se ljudi razvodili da bi dobili dva stana, naročito ako su imali više dece i male šanse da dobiju stan odgovarajuće veličine (onaj ko je prvi na listi najčešće je prihvatao prvi stan koji organizacija dobije, a to je mogao biti stan mnogo manji od onog koji im je pripadao po broju članova domaćinstva). To je bilo nepošteno i svi su javno prezirali takve postupke, ali нико nije mogao da utvrdi ko se razvodi zbog problema u braku a ko zbog stana...”

Julijana Živanov, prosvjetni radnik u penziji iz Beograda, rođena 1937. godine u Zrenjaninu

1. Koje probleme navode svjedoci koji su se pojavljivali pri dobijanju stanova?
2. Kako je bilo moguće doći do stana u ovom periodu, a kako danas?
3. Izdvoji dobre i loše strane stambene politike u ovom periodu.

Koje su osnovne razlike između sela i grada u stanovanju?**ULICA MARŠALA TITA PO ZAVRŠETKU DRUGOG SVJETSKOG RATA I
POČETKOM 60-IH***Priština nekad i sad, Jugoslavija danas 1941-1961, Beograd b.g., str.62***VELEGRADSKA POLJOPRIVREDA**

(Obradivanje zemlje u podnožju stambenih blokova služilo je kao razonoda za ljudе koji su došli sa sela ali i za one kojima je to bio samo oblik relaksacije.)

“Velegradski poljoprivrednik spusti se s desetog ili dvadesetog kata i ravno u kukuruz. (...) podno staklenih i betonskih armiranih zgradurina Novog Zagreba između triju naselja, dvaju Sopota i ne baš travnatog Travnog. (...) još bar pet ili šest godina tu se ništa neće graditi. Planirano je nogometno igralište, ali nema love. Onda su se ljudi skupili i dogovorili da urede privremeno poljoprivredno dobro (...) Zvonko Čućek iz Travna tekstilni je tehničar u tekstilnom kombinatu Zagrebtekstil i još polazi višu školu i baš polaže ispite, no kraj svega toga nađe vremena za zemlju. Da po njoj čeprka, ne bi li se osvježio i razvedrio. On je iz Hrvatskog zagorja, a kćerka je rođena u Zagrebu (...) Mile Rosanović rodom Banijac a stonom iz Prvog Sopota koji ukočeno izgovaramo Sopot Jedan, reče da radije kopu nego čita. (...) Svaki čas izidu da mogu popričati s ljudima ili zjakati u plavo nebo. Kao nekad.”

*Svijet, br. 13, 1981., str. 27.***STARO I NOVO, BEOGRAD 60-TIH***Darko Ćirić, Lidija Petrović Ćirić, Beograd 60-tih godina XX veka, Muzej grada Beograda, Beograd 2003 foto Branibor Debeljković***PORODIČNI RUČAK***selo Trepča 1979, porodični album*

KAKO SE OŽENITI?

Na selu, očigledno, vladaju nova shvatanja i raskid sa nekadašnjim svetinjama kao što je meda nije više tako bolan ako se zauzvrat može da bolje živi. A živeti bolje ne znači samo posedovati više materijalnih dobara, stečenih radom. I poljoprivrednici znaju da je slobodno vreme sastavni deo životnog standarda. Mlađarija se zato listom opredelila za život u gradu, za bilo kakav posao izvan poljoprivrede u kojoj rad nema početka ni kraja. Roditelji pokušavaju da sačuvaju naslednika imanja, kupuju sinovima automobile, zaklinju ih, nabavljuju razne uređaje za domaćinstvo ne bi li ih zadrali uz sebe ali sve to, nekad ne pomaže. I kćeri su počele da pogledaju prilike za udaju iz grada radije nego da kao snahe uđu u najbogatiju seosku kuću. Momci na selu se žale da sve teže mogu da nađu devojku za udaju i zasnuju porodicu.

Duga, Nova serija br.98, 26. novembar 1977.

ISTOČNA SRBIJA 70.TIH

Seoska kuća napravljena za bračni par sa dvoje male djece, sl. dolje; slika gore: kako je izgledala kuća na istom mjestu 1950. za bračni par sa osmero djece, okolina Negotina

DNEVNA SOBA 70-TIH,
BEOGRAD 1971.

1. Uporedi izgled glavne ulice u Prištini 1945. i 1960. godine.
2. Pokušaj naći stare fotografije svoje ulice i uporedi ih sa njenim izgledom danas.
3. Objasni zašto se mijenjao izgled gradova.
4. Objasni međusobni uticaj sela i grada.
5. U čemu je najveća razlika između gradova i sela?

OD ANALFABETSKIH TEČAJEVA DO KOMPJUTERA

Kakve je promjene i teškoće doživljavao sustav obrazovanja?

45 minuta

DIO ZA NASTAVNIKE

SISTEM OBRAZOVANJA (uvodni tekst)

U poslijeratnoj Jugoslaviji se posebna pozornost posvećivala opismenjavanju stanovništva i organiziranju obrazovnog sistema u kojem bi se odgajale generacije u duhu socijalističke ideologije. Otvorio se veliki broj osnovnih i srednjih škola, vodila se briga i o dodatnom obrazovanju odraslih, posebno za potrebe određenih zvanja, i to kroz razne tečajeve i tzv. večernje škole. 1958. godine donesen je savezni zakon o obaveznom osmogodišnjem školovanju. Do 1978. zadržan je klasični oblik obrazovnog sistema koji se sastojao od obavezne osnovne škole u trajanju od 8 godina, te srednjih škola različitih profila u trajanju od uglavnom 4 godine.

Jugoslavensko školstvo ulazi u novu fazu 1978. god. reformom Stipe Šuvara koji je ukinuo klasičnu podjelu srednjih škola. U takvoj školi, popularno nazvanoj "švarica", prve dvije godine zbog opsežnosti programa bile su preteške manje sposobnim učenicima, a za druge dvije godine, tzv. usmjerenog obrazovanja izmišljali su se kojekakvi stručni i manje stručni predmeti kako bi se popunio program. Obavezno je bilo proizvodno-tehničko obrazovanje i praktični rad kroz sve 4 godine. Takav je sistem zadržan sve do početka 90-ih godina.

(komentar prof.)

ISHODI

Osnovna ideja radionice je da kroz rad na izvorima učenici trebaju razumjeti kako se razvijao obrazovni sistem od 1945. god. do 1990. god. uz podsticanje interesa za multiperspektivnost i razvijanje sposobnosti za postavljanje osobnih stavova i mišljenja.

CILJ

Stjecanje novih znanja o poslijeratnom opismenjavanju, Švararovoj reformi, kompjuterizaciji, a potom dati odgovor na ključno pitanje: Kakve je teškoće i promjene doživljavao sistem obrazovanja?

TOK RADIONICE

1. Korak: Rad u grupama, podijeliti učenike u 2 grupe.

Iz svakog izvora navesti tri ključne riječi, te ih upisati u tabelu.

Vrsta izvora (tekst,fotografija,tablica)	Navedi vrijeme o kojem govori izvor	Ključne riječi (pojmovi)

Rad na tabeli: 15 minuta

2. Korak: Podijeliti učenike po vremenskom razdoblju u 2 grupe.

3. Korak: Unijeti ključne riječi iz izvora i unutar svoje grupe prema vremenskom razdoblju složiti sljedeće:

	Kakav je odnos države prema obrazovanju?	Položaj učenika u obrazovanju	Oceniti napredak obrazovanja ocjenom 1-5 uz obrazloženje.
I grupa			
	Kakav je odnos države prema obrazovanju?	Položaj učenika u obrazovanju	Oceniti napredak obrazovanja ocjenom 1-5 uz obrazloženje.
II grupa			

| Rad na tabeli: 15 min.

| 4. Korak: Za prezentaciju 10 min. (Svaka grupa izlaže po 5 min.)

| 5 min. za zaključak

DIO ZA UČENIKE

Nakon II svjetskog rata na području Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije velika sredstva su ulagana na opismenjavanje stanovništva. Sistem osmogodišnjeg obaveznog obrazovanja preuzet je iz ruskog školstva. 1958. godine donesen je savezni zakon o obaveznom osmogodišnjem školovanju. Do 1978. zadržan je klasični oblik obrazovnog sistema, koji se sastojao od obavezne osnovne škole u trajanju od 8 godina, te srednjih škola različitih profila u trajanju od uglavnom 4 godine. 1978. jugoslavensko školstvo ulazi u novu fazu; reformirano je srednjoškolsko obrazovanje popularno nazvano "šuvarica", po svome tvorcu Stipi Šuvaru, koji je ukinuo klasičnu podjelu srednjih škola. Uvedene su tzv. stručne škole, u kojima je obavezan bio praktičan rad sve četiri godine školovanja. Društvena i ekonomска kriza 70-ih utjecala je na propast Šuvarove reforme, jer su nedostajala financijska sredstva. U socijalističkom društvu većina stanovnika stekla je osmogodišnje obrazovanje. Diploma srednjih škola omogućavala je pronalazak zaposlenja i pristojnu zaradu. Pojava kompjutera u nastavi 80-ih godina predstavljala je više čudo nego što je bila pomoć u nastavnom procesu. Međutim, većini škola su kompjuteri za potrebe nastave bili nedosanjani san.

- IZVORI ZA I GRUPU-

RAZDOBLJE NAKON DRUGOG SVJETSKOG RATA

...U prve dvije poslijeratne godine podignuto je 769 novih školskih objekata, a velik je broj popravljen i obnovljen... Najmanje nepismenog stanovništva poslije rata (1953. god.) imale su Slovenija (2,7%), Hrvatska (16,3%) i Vojvodina (12,9%); blizu prosjeku bile su uža Srbija (29,5%) i Crna Gora (30,1%), a najviše nepismenih bilo je u Makedoniji (35,7%), Bosni i Hercegovini (40,2%) i na Kosovu (54,8%). Odmah poslije rata ukinute su građanske škole. Ustav iz 1946. jamčio je svim građanima FNRJ pravo na besplatno školovanje, a njime je i crkva odvojena od škole.

Enciklopedija Jugoslavije, Tom VI, Jugoslavenski leksikografski zavod - Miroslav Krleža, Zagreb, 1990., 497.

RAZDOBLJE 1949-58

Druga etapa poslijeratnog razvijanja školstva počinje Rezolucijom III plenuma CK KPJ iz 1949., koja znači odlučan zaokret prema suvremenijem obrazovanju; zahtijeva se obavezno opće osmogodišnje obrazovanje. Samoupravljanje se uvodi i u školstvo. Na temelju opće upute o školovanju u školama za opće obrazovanje, koju je donijela Vlada FNRJ 1952., sva su djeca u dobi od 7 do 15 godina obavezna na osmogodišnje školovanje. Međutim, to se nije moglo odmah ostvariti, pa su taj zadatak, osim osmogodišnjih škola, obavljale i niže gimnazije (a i dalje su postojale četverogodišnje, šestogodišnje i sedmogodišnje osnovne škole). Godine 1957-58. osnovnom školom već je bilo obuhvaćeno 82 % omladine od 7 do 15 godina. Nakon završenog gimnazijskog obrazovanja učenici su se mogli upisati na bilo koju višu ili visoku školu, a učenici srednjih stručnih škola samo na odgovarajuće visoke škole i fakultete.

Enciklopedija Jugoslavije, Tom VI, Jugoslavenski leksikografski zavod - Miroslav Krleža, Zagreb, 1990., 497.

SJEĆANJA SEOSKOG UČITELJA

“Moja prva godina službe bila je školska 1955-56. i to je za mene najljepša godina. Bio sam u istočnoj Bosni, opština Srebrenica, selo Luka. Tadašnja politika bila je da učitelji Srbi idu u Bosnu u muslimanske krajeve, a učitelji muslimani u srpske krajeve. Tamo sam mnogo naučio, učitelj je bio uvažavan i poštovan. Osnovno je bilo rad u odeljenju ali je učitelj brinuo i o crvenom krstu, ženskoj školskoj omladini, društveno-političkim organizacijama, savezu komunista, omladini, Narodnom Frontu... Niko nije bio pismen kao učitelj i on bi dolazio petkom ispred džamije gde je ljudima tumačio sve što ih je interesovalo. Put od Srebrenice do Luke trajao je osam sati hoda. Selo je bilo bez puteva i struje, imalo je samo školu i džamiju. Ta škola je bila za nekoliko sela u okolini, po dvadeset minuta hoda do nekog zaseoka. Škola je bila stara tri godine i odlično opremljena za to vreme. Te godine je bilo daka za drugi i treći razred. U selu je bio i kolega sa Majevice iz Bijeljine. Đaci su bili dobri, planinska deca inteligentna a roditelji životno zainteresovani da deca završe školu. Posle četvrtog razreda deca su ostajala kod kuće da obrađuju zemlju. Nije bilo zanata niti nečeg drugog jer je najbliži grad bio na osam sati hoda od sela. Sve se prenosilo na konju i zato su svi ostajali u selu bez daljeg školovanja, da se bave poljoprivredom.

“To mi je bilo prvo radno mesto i sve mi je bilo novo, nepoznato i lepo.“

Učitelj je imao stan, ogrev i nužni smeštaj (krevet, slamarica, čebe, šporet, šerpe).

Ljudi su bili izuzetno čisti i neobično pobožni. U samom selu je postojala verska škola “Mestef“ gde su stariji ljudi verski podučavali i usmeravali mladi naraštaj.

Učiteljska plata početnika u Bosni bila je dobra jer se dobijao republički dodatak i dodatak za otežane uslove rada. Imali su dva slobodna dana u toku meseca da bi išli u Srebrenicu po platu. Tamo bi trošili platu za namirnice i obaveznu najlon košulju. Nije bilo vremena za bioskop ali se vodio aktivni sportski život kao što je recimo bacanje kamenja sa ramena i skok u dalj.”

Predrag Marković, nastavnik fizičkog vaspitanja iz Jagodine, intervju vođen u junu 2006.

RAZDOBLJE 1958.-74.

“Prva velika školska reforma započela je stupanjem na snagu Općeg zakona o školstvu 1. IX 1958. Prvi se put za cijeli jugoslavenski školski sistem formuliraju jedinstvene idejne osnove i ciljevi: odgoj i obrazovanje trebaju stalno pridonositi razvoju proizvodnih snaga i osigurati znanstveni pogled na svijet, upoznati mlade s prošlošću jugoslavenskih naroda i cijelog čovječanstva, izgrađivati svestrano razvijene mlade ličnosti u duhu bratstva i jedinstva i međunarodne solidarnosti... Uvode se aktivne nastavne metode, mjenaju odnosi učenika i nastavnika te škole i društvene zajednice.”

Enciklopedija Jugoslavije, Tom VI, Jugoslavenski leksikografski zavod - Miroslav Krleža, Zagreb, 1990., 498.

PREGLED NIVOA OBRAZOVARANJA U SFRJ 1953. I 1971.

Nivo obrazovanja	Struka u %	
	1953.	1971.
Bez škole	42,1	24,2
Nepotpuna škola	46,0	42,3
Osnovna škola	4,1	15,1
Srednja škola	6,6	15,2
Visa i visoka škola	0,6	2,8
Nepoznato	0,6	0,4
Ukupno	100,0	100,0

Grupa autora, 30 godina socijalističke Jugoslavije, Monos, Beograd 1975.god.

Navedi koji nivo obrazovanja je bio u stalnom porastu i što misliš zašto?

ŠKOLSKE USPOMENE

Učenici osnovne škole 50-ih godina (privatni arhiv)
—okolina Beograda

Učenici osnovne škole Ivo Lola Ribar u Lištici
(danas Široki Brijeg)
70-ih godina (privatni arhiv)

Analiziraj fotografije, a zatim navedi do kakvih je promjena došlo u razdoblju od 20 g.?

- IZVORI ZA II GRUPU-

SJEĆANJE JEDNE UČENICE

"U prvi razred osnovne škole "Ahmet Fetahagić" krenula sam u jesen 1970. godine. Moja prva učiteljica zvala se Jelka Zoko, i sjećam se da smo svi bili ljubomorni što je uvijek mazila i u krilu držala drugaricu Aidiu Hadžić a prema nama bila ravnodušna. Tokom cijele osnovne škole i dječaci i djevojčice su nosili tamnoplave kecelje koje su štitile odjeću od prljanja i koje su nas činile urednim. Djevojčice su preko kecelja nosile vunene i heklane kragnica. U mlađim razredima smo pisali pjesmice o Titu u sveske i crtali i pravili čestitke povodom praznika, a najviše smo voljeli 8. mart kada bismo pravili čestitke mamama. Jedne sedmice smo pisali cirilicom a druge latinicom. Nakon završetka osnovne škole 1978. godine upisala sam Drugu gimnaziju u Sarajevu, koja je tada nosila naziv "Ognjen Prica". Pored opštih predmeta morali smo učiti i Marksizam i Osnove opštenarodne odbrane i Društvenu samozaštitu. Povodom obilježavanja datuma iz Drugog svjetskog rata išli smo na marš na Partizansko groblje na Vracama gdje je bio održavan čas historije, a često smo išli na izlete na Vrelo Bosne ali i u Jajce, Travnik, Mrkonjić Grad, Tjentište itd. Maturu smo proslavili u hotelu Bristol, i to je bilo dosta skromnije nego danas, mislim na pripreme i odijevanje. Nakon polaganja ispita mature, svi maturanti iz Sarajeva bi se okupljali u Domu JNA na dodjeli diploma. Ova manifestacija se zvala Crveni karanfil, jer su svi maturanti uz diplomu dobijali crveni karanfil."

Intervju sa Tamarom Sarajlić-Slavnić iz Sarajeva, vođen u novembru 2006. godine

RAZDOBLJE 1974.-85.

Ustav iz 1974. kojim je uvedena temeljita reorganizacija privrede i političkog sistema zahtijevao je i odgovrajuće promjene u školstvu. U kritici postojoćeg školskog sistema osobito se ističu sljedeći njegovi nedostaci: obrazovanje je odvojeno od društvenog rada, školski programi su statični i zatvoreni za životne promjene, sistem je vertikalno i horizontalno nepovezan i zato nedovoljno efikasan, sistem je dualističan, što je ostatak klasnog odnosa u obrazovanju (elitne i radničke škole). Težište reforme je bilo na srednjem obrazovanju koje je dobilo naziv "usmjereni obrazovanje". Ukinute su gimnazije jer ne osposobljavaju za zanimanje, i svi ostali tipovi srednjih škola... U suradnji sa stručnjacima iz udruženog rada razrađeni su programi za oko 200 zanimanja prvog i drugog stepena i oko 370 zanimanja trećeg i četvrtog stepena stručne spreme te oko 2.000 različitih nastavnih programa. Takva je organizacija srednjeg školstva potaknula njegovu ekspanziju tako da su srednjoškolski centri osnovani gotovo u svim općinama (krajem 80-ih godina postojali su u 90 % općina u SFRJ). ... Reforma je najprije započela u Hrvatskoj i Vojvodini, a zatim su je proveli i drugi. Školstvo je u tom razdoblju potpuno prešlo u nadležnost republika i pokrajina.

*Enciklopedija Jugoslavije, Tom VI,
Jugoslawenski leksikografski zavod - Miroslav
Krleža, Zagreb, 1990., 501-3.*

RAZNA ZANIMANJA NAKON REFORME ŠKOLSTVA

Školska 1979/80. godina

I i II razred	Zajedničke osnovne
III i IV razred	Struke
I	Kultura I informacije
Zanimanja:	Stručni saradnik u službi javnog informiranja
	Organizator kulturnih djelatnosti
	Knjižničar
II	Jezično-prevodilačka i arhivsko-muzejska
Zanimanja:	Inokorespondent-suradnik
III	Provodilac-suradnik
Zanimanja:	Prirodno tehnicka
IV	Laboratorijski tehničar za fiziku
Zanimanja:	Ugostiteljsko-turistička
	Kuhar
V	Konobar
Zanimanja:	Prehrambena
	Mesar-kobasičar

Godišnjak Gimnazije "Svetozar Marković" u Jagodini 1969./1999.

KOMPJUTERI ZA GLEDANJE

“U septembru 1979. godine, krenula sam u prvi razred osnovne škole ”Veselin Bećević“ u Čapljini. Škola je nosila ime lokalnog narodnog heroja iz Drugog svjetskog rata. Već u prvom razredu primljeni smo u pionirsku organizaciju, a bili smo prva generacija koja je nosila plave kapice i crvene marame. Svi smo bili isti, mali u tamnoplavim keceljama, što nam je bila obaveza nositi u školi. U prvom razredu smo učili latinicu, a u drugom razredu cirilicu. Kada smo naučili ova pisma, upotrebljavali smo ih naizmjenično tokom svih osam razreda osnovne škole. Jedne sedmice sve školske zadatke i zadaće pisali smo latinicom, a naredne sedmice cirilicom, i tako naizmjenično. Škola je bila dosta velika, tako da su učenici bili raspoređeni u osam odjeljenja po svakom razredu, a nastava se odvijala u dvije smjene. Škola je imala brojne sekcije a ja sam učestvovala u recitatorskoj sekciji, ritmici, atletici, folklornoj sekciji, odbojci i brojnim drugim. Svake godine škola je organizirala takmičenje Titovim stazama revolucije, na kojem smo se takmičili u znanju o Drugom svjetskom ratu i revoluciji, piscima, pjesnicima i umjetnicima koji su stvarali u tom periodu i koji su opjevali te događaje. Često smo išli na izlete u okolinu Čapljine, na farmu krava u Hutovu blatu ali i na ekskurzije u Sarajevo, Mostar, na Tjentište itd. Godine 1987. krenula sam u Srednju elektrotehničku školu u Čapljini. Naš razrednik Zdenko Turk Braco predavao nam je Matematiku i kako se zalagao za nas. Elektrotehnička škola imala je dva kompjutera. Oni su bili samo primjer u nastavi, a nama su bili pravo čudo. Ipak, nismo mogli da ih koristimo, bili su samo za gledanje. Godine 1990. išli smo na završnu ekskurziju u Španiju. Moja generacija je bila prva generacija iz Čapljine koja je na ekskurziju putovala u inostranstvo, i sjećam se da kome god bismo rekli da dolazimo iz Jugoslavije, svi su nas gledali sa strahopostovanjem i dočekivali nas veoma srdačno.“

Intervju sa Lejom Kavarom iz Čapljine, vođen u novembru 2006. godine

PROBLEMI U ŠKOLSTVU 80-tih godina

Izvještaj o radu centara usmjerenog obrazovanja na području Zajednice općina Osijek u 1982/83. školskoj godini (Osijek, studeni 1983.)

“Materijalna osnova odgojno-obrazovnog rada je iz godine u godinu sve slabija ... ugrozio se slab materijalni standard centara i zaposlenih u njima. Takvo stanje ima odraza na ostvarivanje sadržaja odgojno-obrazovnog rada, njihovu kvantitetu i kvalitetu... stanje se reflektira kroz nezainteresiranost u radu, pogoršanje međuljudskih odnosa... nedostatak je prikladnih prostora za odgojno-obrazovni rad, nedostatak stručne zastupljenosti u nekim predmetima, nedostatak pedagoga, kao i ostalog kadra u pedagoškim službama – psihologa, defektologa ...”

(HR-DAOS- 1526. 4. 4.)-Hrvatski državni arhiv Osijek

KOMPJUTER U NASTAVI

Informatički kabinet dobojske gimnazije formiran za potrebe matematičko-fizičke računarske struke. Oko 30-ak radnih organizacija iz Doboja finansiralo je opremanje kabineta i nabavku računara Commodore 64, tokom 1987. godine.

‘60 godina dobojske gimnazije’ priredile: Olivera Mitrović i Velinka Perić, Dobojski muzej, 2006.

U ZDRAVOM TIJELU ZDRAV DUH!?

Koliko su se građani brinuli o svom zdravlju, a koliko država o zdravlju svojih građana?

CILJ RADIONICE I OČEKIVANI REZULTATI

90 minuta

POTREBNI MATERIJAL

NAPOMENA

AKTIVNOSTI

DIO ZA NASTAVNIKE

Radionica ima za cilj da ponudom raznovrsnih izvora pristupi pitanju zdravlja iz više uglova, iz perspektive pojedinca i iz perspektive države (**multiperspektivnost**). Učenicima je ponuđeno devet različitih izvora, službenih arhivskih dokumenata, novinskih članaka, etnografskih bilješki te propagandnog materijala, iz perioda od 1945-1990. godine. U jednakoj su mjeri ponuđeni pisani i vizuelni izvori, a zastupljena je i njihova hronološka raznolikost. Uz izvore učenicima su ponuđena i pitanja, koja se mogu podijeliti na deskriptivna, komparativna i analitička. Ona se odnose na izvore i imaju za cilj, pored sticanja znanja iz oblasti zdravlja (**usvajanje znanja**), naučiti učenike služenju izvorima, da ih znaju pravilno čitati, analizirati i u njima tražiti one informacije koje se od njih traže. Zbog toga se od učenika traži da potkrijepi odgovor referiranjem na izvor. Usporedna analiza dvaju i više izvora ima za cilj da kod učenika razvije vještina poređenja i snalaženja u analizi i interpretaciji izvora (**razvoj vještina kritičke analize historijskih izvora i traženja relevantnih podataka u istim**).

- Izvori i pitanja (pojedinačno kopirani)
- Tabela 1 (kopirana u 5 primjeraka)
- Papir za pravljenje bilješki u toku grupnog rada (može ga obezbijediti voditelj, a mogu i sami učenici)
- Veliki papir za tabelu 2 (u nedostatku papira može poslužiti i tabla)

U ovakvom obliku izvora i pitanja u vezi s njima, tema je pogodna i za obradu u pismenom obliku, te se može koristiti i za pismeni rad sa svrhom ocjenjivanja. Također, ovako koncipirani izvori i pitanja mogu biti obrađeni kroz grupni rad, ali u pismenoj formi. Učenici, podijeljeni u grupe, rade na materijalu i zajedno unutar grupe pišu odgovore. Na kraju će grupa biti ocijenjena istom ocjenom, s prepostavkom da će se svaki pojedinac zalagati za dobrobit sebe, ali i grupe kao cijeline. Svaki pojedinac snosi odgovornost i za dobre i loše rezultate. To bi ga trebalo motivirati da se i sam aktivno uključi u rad.

1. uvod voditelja radionice (tražiti mišljenje razreda o važnosti brige o zdravlju i važnosti zdravstvene zaštite, opisati cilj i zadatke radionice) (**5 minuta**)
2. podjela učenika na 5 grupa: svaka grupa dobije po 2 izvora, tabelu i pitanje koje se nalazi uz određeni izvor. Izuzetak je prva grupa koja dobija samo izvor broj 1, uz njega odgovarajuće pitanje i tabelu. (**5 minuta**)
3. Rad na izvorima: tabela 1 se ne mora striktno popunjavati, već treba poslužiti za usmjeravanje učenika na to što je važno pri analizi izvora. Skrenuti pažnju učenicima i da pri radu na izvorima vode računa o uz njih postavljenom pitanju. (**10 minuta**)
4. predstavnik grupe prezentira analizirane izvore i popunjava tabelu 2 imajući u vidu ključno pitanje. Posebna pažnja se posvećuje i odgovoru na pitanje koje je grupa dobila. Voditelj radionice traži od cijelog razreda da se uključi u diskusiju pri traženju odgovora na njega. (**5 x 12 minuta**), od toga po 5 minuta predstavniku grupe za prezentaciju izvora i popunjavanje tabele, a 7 minuta za uključivanje cijelog razreda u diskusiju oko odgovora na pitanje. Zadatak voditelja radionice je da usmjerava ovaj dio diskusije u željenom pravcu, da se na postavljena pitanja daju zadovoljavajući i puni odgovori.

5. Diskusija i zaključak: diskusija se bazira na analizi rezultata tabele 2, tj. odgovora na ključno pitanje. Zadovoljavajućim odgovorom na ključno pitanje tema se smatra obrađenom, a radionica uspješnom. (**10 minuta**)

Tabela 1 (za rad u grupama)

* dovoljno ih je podvući u samom izvoru

** ostali podaci koji se mogu činiti važnim ili zanimljivim

Tabela 2 (za cijeli razred, popunjavaju je predstavnici grupa, treba biti na dovoljno velikom papiru)

1940.		
1950.		
1960.		
1970.		
1980.		

DIO ZA UČENIKE

Briga o zdravlju je lična stvar svakog pojedinca a ovisi o njegovim navikama, ekonomskom stanju, nivou svijesti, životnoj okolini i mnogim drugim faktorima. S druge strane, briga o zdravstvenoj zaštiti je stvar za koju je zadužena država. Građani Jugoslavije u periodu od 1945-1990. su uživali besplatnu zdravstvenu zaštitu, a država je poduzimala i mnoge druge mjere u cilju unapređenja njihovog zdravlja.

1 IZVEŠTAJ HIGIJENSKO-ZDRAVSTVENE EKIPE za Bačko Novo selo (Vojvodina)

“U selu ima 2.580 stanovnika, oko 320 domaćinstava, od kojih je veći broj muslimana. Od ovog broja 60 % domaćinstava su dosta uredna i čista, sobe su okrećene, zgrade se održavaju u redu. Ostalih 40 % domaćinstava žive tako da o nekoj higijeni ne može biti ni govora, ne obavljaju ni one najnužnije poslove u vezi čistoće – ne umivaju se, ne češljaju, noge su tako prljave da se ne mogu oceniti kada su zadnji put bile oprane. Kuće su uglavnom dobre, sa dovoljnim brojem prostorija za smeštaj porodica koje u njima žive, mali je broj takvih kuća koje su nepodesne za stanovanje. Skoro u svakoj kući ima u sobama patos, ako ne u svim, a ono u jednoj. Kod većeg broja domaćinstava obično se spava u jednoj sobi, bez obzira koliki je broj članova porodice. U svakoj kući su sobi u kojoj se stanuje nalazi se i šporet koji služi za kuvanje i zagrevanje sobe i koji se loži toliko da je od toplice skoro nemoguće ostati u sobi, ako se uzme u obzir da se sobe nikada ne provetrvaju. U krevetima spava obično po dvoje, troje, pa i četvoro dece i odraslih, a ostali spavaju dole na podu na asurama. U svakoj kući ima po jedna nameštena soba u koju se uvode gosti. Zadržaću se malo više na onih 40 % domaćinstava koja su najprljavija. U ovim kućama sobe se nikada ne provetrvaju, već se provetrvaju samo toliko koliko se otvaraju vrata prilikom ulaska i izlaska. Sobe ne samo što nekoliko godina nisu krećene, već se ne skida ni prašina ni paučina sa zidova, a prozori se uopšte ne brišu. Posuđa ima samo onoliko koliko je najnužnije, ali je obično sve prljavo i domaćica ga pere samo kada treba da se njime posluži ili kuva u neopranošem sudu. Posteljina i tamo gde postoji ne presvlači se uopšte. Vašiju ima i u kosi i u vešu u svim ovim kućama, a negde i stenica. Ne zna se u kući kada je dan za pranje veša; obično se odnese veš na bunar i pomalo isplahne u hladnoj vodi... Svi su prljavi, a žene i deca još više, ne umivaju se, a o nekom kupanju nema ni govora. Hrana se spremi prljavim i neopranošim rukama na stolovima koji izgledaju kao da nikada nisu oprani. U svakoj kući smo našli češalj, negde i dva – tri, međutim svi su neočešljani“.

Arhiv Srbije i Crne Gore, fond 141 (Antifašistički front žena), fascikla 33, jedinica opisa 183., 24. 11. 1951.

1. Analizirajte izvor 1!
2. Kakve su bile zdravstvene i higijenske navike stanovništva iz navedenog izvora?
3. Pokušajte zamisliti život u sličnim uslovima, prokomentirajte!

2 “VUKOJEDINA”

Uzmemo samo čovjeka koji veli da je bolestan od vukojedine. Tim imenom nazivaju seoske babe sve rane koje teško zacijeluju, ili tačnije koje se odupiru njihovu načinu liječenja. Ime je dobila ta bolest na osnovu spoljašnjeg izgleda, jer se obično stvori više dubokih ranica jedna do druge, tako da to babe podsjeća na ujed vuka. Babe objasne bolesniku postanak tih rana ovako: “Jela ti je majka, dok te je nosila u utrobi, meso nekog živinčeta koje je vuk zaklao ili načeo“. Međutim, pod vukojedinom se obično krije ili škrofulozna ili sifilitična rana, ili kožni rak.

Vidio sam ovakav slučaj vukojedine. Jednog dana dođe mlad, snažan seljak od 27 godina, koji je na desnoj cjevanici odmah niže koljena imao nekoliko rana okrugla ili jajasta oblika, glatkih i ravnih ivica. Rane su bile duboke najviše do pola santimetra, a dno pokriveno žućkasto-zelenkastim gnojem. Odvatan smrad se širio..

-Od kad to imas?

-Pa ima više od godinu dana.

-Čudim se, da ti to nisi liječio!

-Kako da nisam. Svašta sam već probao. Rekoše mi da je vukojedina i da odem do jedne babe u Prnjavor. Ona, znaš, ima vučje vilice kroz koje treba da se tri puta provučem, pa će ozdraviti...

“I TO JE LIJEK”

U našu sresku bolnicu dođe sav iznemogao stari čiča s prosijedom bradom. Disanje mu površno i kratko, usne i nokti modri. Lice, trbuš i noge otečeni. Kašle. Pregledom utvrdim da ima hroničnu srčanu manu. Pošto ga bolničar okupa, presvuče i smjesti u postelju, naredim, da mu odnesu čašu da se pomokri kad bude mogao, da pregledam i mokraću.

Poslije dva sata, kad sam završio rad u ambulanti, zavoje, injekcije i ostale poslove, pođem u bolesničke sobe od jednog do drugog, da vidim kako su i šta dalje da se radi. U zasebnoj sobi nađem i novog bolesnika- čiču s bradom. Na njegovom noćnom stolu još стоји ona čaša-prazna.

-Pa zar još nisi mokrio? Upitam.

-Jesam.

-Pa što nisi u čašu?

-Jesam?

-Ja ne vidim u čaši ništa. Treba puna čaša. Da nisi prolio?

-Puna je bila.

-Pa gdje je sad?

-Ma, popio sam.

-Ma šta si popio?

-Mokraću, gospodine.

-Kako si mogao, jadan?

-Što? Nije mi prvina. Pio sam ja i prije.

-Pa nismo ti dali da popiješ, nego da nam daš da pregledamo.

-E bome ja vidoh čašu-smije se čiča-pa zar da onaku čistu uprljam mokraćom. Velim kad mokrim u čašu, valjda treba da popijem. Pa to je lijek, doktore. Ja sam mislio da ti to znaš.

-Ma zar mokraća lijek? Mi bome njom ne lijećimo nikoga

-U nas u selu vele, dobro je to. Osobito je dobra dječija mokraća, znaš, nije tako žestoka.

Tako ja od čiće doznadoh, da je mokraća u selu vrlo cijenjen lijek. Ispiraju njome rane ili razne osipe na koži, tzv. ekcem ili kako ga narod naziva „majasil“. Često mokraćom Peru oči ako su očni kapci upaljeni. A eto, dobra je i da se popije. Kasnije sam još u nekoliko mahova čuo od bolesnika da je pio mokraću rakijskim čašicom. Ponekad su to činili tuberkolozni bolesnici, koji nisu znali šta još da pokušaju da bi ozdravili.

Da li je mokraća lijek?

Dr. Teodor Ilić, Neznanje se sveti. Pouke iz nauke o zdravlju, Sarajevo, bez naznačenog izdavača i godine izdanja

3

Čisto rublje — to je blagodat!

Rublje se brzo uprlja. Treba ga što češće prati.

Rublje je oprano i čisto samo ako je poslije pranja iskuvano u cijedi (lukšiji).

Bez iskuvavanja nema čistog rublja!

Pokiseli rublje u hladnoj vodi i onda operi. Zatim ga iskuvaj u cijedi makar nekoliko minuta računajući od časa kad je cijed počela da ključa.

Domaćice, upamtí dobro:

Nije dovoljno prelitи rublje vretom cijedi — valja ga u cijedi iskuvati!

ČISTO RUBLJE — TO JE BLAGODAT!

Iz Ministarstva narodnog zdravlja
i socijalnog staranja — Sarajevo

Arhiv Historijskog muzeja
Bosne i Hercegovine
Sarajevo, Grada RP

4

Je li ti dijete cijepljeno protiv difterije?

Dijete se lako razboli difterijom ako dode u blizinu djeteta koje boluje od te bolesti.

Taj bolesnik kašje, kiše i tako iz nosa, grla i ždrijela izbacuje sitne kapljice pune bacila difterije. Ti bacili dodu na zdravo dijete i zaraze ga.

I dirajući stvari: igračke, knjige kojima se igrao i služio bolesnik može se zdravo dijete zaraziti.

Ima djece koja poslije bolesti dugo vremena nose klice difterije u svom grlu, ždrijelu i na krajnjicima.

Ta djeca miješaju se sa ostalom i šire zarazu.

Ima i odraslih koji šire difterične bacile i izbacuju ih kašljnjem, kihanjem i govorom.

~~Djece su mnoge izložene zarazi od difterije i vele su nejednake za ovu zarazu.~~

Stoga odvedi svoje dijete ljekaru da ga cijepi protiv difterije.

Cijepljenjem će dijete postati mnogo otpornije prema zarazi od difterije, rađa iako se zarazi bolesti će biti lakša i lakše će je preboljeti.

UPAMTI!

~~Cijepljenje će imati uspjeha ako dijete primi dvije, odnosno tri injekcije u određenim razmacima vremena.~~

Cijepljenje je potpuno bezopasno.

Slobodno cijepi zdravu djecu! Iznurenju i bolesnu vodi na cijepljenje kad ozdrave i oporave se.

IZ MINISTARSTVA
NARODNOG ZDRAVLJA I SOCIJALNOG STARANJA
INSTITUT ZA PUERIKULTURU
Sarajevo

Arhiv Historijskog muzeja Bosne i Hercegovine
Sarajevo, Grada RP

1. Na osnovu analize izvora 1, 2, i 3 odgovorite s kakvim se sve problemima susrela vlast Jugoslavije. (Koristite informacije iz izvora da potkrijepite odgovor.)

5

PRIČA O DEVET SESTARA

....Ovo je priča o devet medicinskih sestara, devet pionira u jednom novom poslu. Stvaranje higijenskih uslova života više je stvar znanja i umenja nego novčanih ulaganja. Ljudima, znači, najpre treba pomoći u tome da saznaju kako da organizuju svoj život, kako da posluju i da stanuju, kako da se hrane i odevaju. Medicinski centar, Skupština opštine i Institut za zdravstveno prosvećivanje SR Srbije iz Beograda povukli su takav potez. Otvorili su devet zdravstvenih stanica koje pokrivaju sva sela u Levcu. U njima radi devet stalnih medicinskih sestara koje najveći deo vremena provode u obilasku kuća. One su, naravno, postavljene zato da bi pružale medicinsku pomoć obolelima, ali i da bi pomagale zdravima da sačuvaju svoje zdravlje... One su početak zdravstvenog prosvećivanja u Levcu.

Novi put, Svetozarevo, 6. mart 1974.god.

1. Analizirajte izvore 3, 4 i 5 te objasnite na koji je sve način vlast pokušavala riješiti probleme zdravlja i zdravstva. (Koristite informacije iz izvora da potkrijepite odgovor.)

6 REKLAME

Svijet, 1966

1. Kako objašnjavate izvor 6 (a i b) u vezi sa higijenskim navikama i standardom života stanovništva?
2. Usporedite ga sa prethodnim izvorima i prokomentirajte.

7 USELO BOLEST DOLAZI BRZO, A LJEKAR SPORO

Nije nimalo teško zaključiti da danas, kao i uvejk najviše obolijevaju ljudi sa sela i da se istovremeno najmanje pažnje poklanja zaštiti stanovništva na selu. Epidemije, dakako, po nepisanom i poznatom pravilu, pogadaju one koji im se ne mogu niti znaju suprotstaviti, a društvo, iz sve manje razumljivih razloga, ne pruža onu pomoć koju bi bilo dužno da pruži.

Paradoksalno i poražavajuće djeluju neki podaci iz kojih se, na primjer, može vidjeti da je prošle godine na pola miliona osiguranih radnika potrošeno oko 55 milijardi dinara, dok je za zdravstvenu zaštitu 1,5 miliona seljaka dano ni manje ni više-oko pet milijardi ovih naših od nedavno starih dinara..

Jednostavnije: za zdravlje tri puta više stanovnika našeg još uvejk veoma nerazvijenog sela utrošeno je pedeset milijardi dinara-manje. Upravo stoga ćemo veoma lako shvatiti riječi ljekara Mustafe Šehovića iz Tuzle, koji je nedavno rekao: Poljoprivredni proizvođači nisu u stanju da snose troškove bolničkog liječenja, što se naročito odnosi na oboljele od malignog tumora. Ja sam ovih dana vršio fluorografsko snimanje na terenu opštine Lopare.Ustanovio sam da 1-2 posto pregledanih bolju od tuberkoloze pluća...

Iako tamo već devet godina postoji dispanzer-kaže ovaj poznati zdravstveni radnik-upravo je strašno kakve sam forme tuberkoloze pronašao. Zato je potrebno da shvatite zašto mi, ljekari na terenu, ponekad pribjegavamo i nedozvoljenom: za teško oboljelog, koji najčešće ne može da plati lijekove, napišemo recept na svoje ime..

Svijet, 11.3.1966., str.6.

- ?
1. Pronadite izvore koji se odnose na gradsko i one koji se odnose na seosko stanovništvo.
  2. Usporedite ih i koristeći informacije iz izvora prokomentirajte razlike.

8 KOME TREBAJU ZUBNI LJEKARI

"Istina, zubne lekare niko ne traži, ali su preko potrebni. Samo u Srbiji ima 65 mesta sa više od 3.000 stanovnika koji nemaju nijednog zubnog lekara. Doduše, ta mesta nemaju ni zubne ambulante. Zato na papiru to znači: zubari nam ne trebaju. U Podujevu je planiran jedan stomatolog na 40.000 stanovnika. Tako je uređena i ambulanta. Prema tome i Podujevo se vodi kao mesto kome zubni lekari nisu potrebni. Vođeni ovakvom računicom u Birou za zapošljavanje Savski venac rekli su da u celoj Jugoslaviji nema nijednog slobodnog mesta za zubne lekare. Bilo je jedno mesto u Šavniku, ali je ono nedavno popunjeno. Kada se sve sabere: selo bez zubnog lekara, grad sa više stomatologa dobija se jugoslovenski prosek: 5.290 stanovnika na jednog zubaru. I baš taj, na izgled ne tako strašan prosek spušta nas na samo dno evropske lestvice."

Ilustrovana politika, br. 622, 6. X 1970., str. 17.

Dečji zubar, Beograd, 1970.

9 PROBLEM PUŠENJA

Mladi invalidi o narkomaniji i alkoholu u školama

(...)"alkoholizam, pušenje i ovisnost o drogama pripadaju među najteže bolesti suvremenog svijeta. (...) Kako droga sve više guta živote i zdravlje vrlo mladih ljudi, krajnje je vrijeme da se preventivna razvije već u osnovnim školama. Trebao bi je provoditi svaki nastavnik. (...) Na liječnike apeliraju da ne puše pred pacijentima, a na prosvjetne i javne radnike apeliraju da ne puše pred đacima i pred publikom. I pred televizijskim gledaocima. Dvadeseti prosinac bit će Dan nepušenja. Za početak samo taj, poslije će se preći na nepušački tjedan. Tog će se dana, kao što je već bilo 20. prosinca 1980. godine, pušači zamoliti da ne puše u zatvorenim prostorijama, pogotovu tamo gdje ima nepušača. Uskoro će se u Zagrebu, a poslije i drugdje, osnovati savjetovališta za pušače, vjerojatno u bolnicama ili (...) U školama i i čekaonicama izvjesit će ili oblijepiti plakate protiv pušenja propagirat će se i to da se poštuje 45. čl. zakona o zaštiti na radu koji zabranjuje pušenje u zatvorenim prostorijama. (...) Svjetska zdravstvena organizacija kani do 2000. godine osigurati zaštitu zdravlja svakoj pojedinoj ličnosti naše planete i posve ukinuti pušenje."

Svijet, br. 2, 1981., str. 59.

1. O kojim problemima govori izvor 9? Koliko su oni i danas aktuelni?

2. Da govorite o današnjem vremenu, koje biste još probleme modernog društva naveli?

“KO IMA DOLARE KUPA SE U MORU, A KO NEMA, DOMA U LAVORU!”

Kako je životni standard uticao na turizam u Jugoslaviji?

OBRAZLOŽENJE RADIONICE

DIO ZA NASTAVNIKE

Kroz ovu radionicu učenici trebaju uočiti međusobnu vezu između turizma i standarda ljudi u Jugoslaviji od 1945. do 1990. godine i saznati kako je standard uticao na turizam i koliko je prihod od turizma uticao na privredni razvoj zamlje. Analizirajući ponudene izvore učenici mogu sagledati tadašnje turističke navike, uočiti za koju vrstu turizma su se građani Jugoslavije opredjeljivali, šta je država činila za razvoj turizma i kako je turizam bio zastupljen u onovremenoj štampi.

CILJ

Fokus radionice je shavatanje veze između turizma i standarada života. Učenici kroz analizu, povezivanje, dogovaranje, iznose svoje argumente, slušaju, poštuju tuđe mišljenje i na taj način sagledavaju promjene u razvoju države i društva.

ISHOD

Učenici razumiju direktni i indirektni uticaj standarda i ideologije na turizam. Radeći ovu radionicu učenici uče saradivati, i razumiju izvore i činjenice koji su u suprotnosti. Oni usavršavaju vještina slušanja i argumentacije te spremnosti da društvene događaje sagledavaju u širem društvenom kontekstu.

TOK ČASA:

1. korak (5 min) – uvodni dio: Objašnjavanje cilja – ukratko objasniti učenicima da je standard upravo nešto što se tiče ”običnih ljudi“, a turizam nešto lijepo i potrebno, ali ne obavezno; putuje onaj ko hoće i ko može.

2. korak (5 min) – podjela u grupe i podjela zadatka: svaka grupa ima svoj simbol po kome se učenici prepoznaju i razmještaju, svaka grupa dobija zadatak i odštampani materijal za analizu.

3. korak (30 min) – rad po grupama

4. korak (40 min) – izvještavanje grupe

5. korak (10 min) – integracija rada

POTPITANJA za diskusiju

1. Kakve su uspomene iz djetinjstva ljudi rođenih polovinom prošlog vijeka, ko je i koliko putovao?

2. Zbog čega su formirane turističke agencije i kako su one propagirale turizam?

3. Ko je imao prednost u socijalističkoj državi, domaći ili strani gosti?

4. Da li se, i kako, u turizmu ogledala uspješnost stvaranja blagostanja?

5. Socijalni turizam – šta je to? ZA i PROTIV

90 minuta

DIO ZA UČENIKE

Odmor i putovanja su korisna i lijepa životna iskustva, brojne fotografije nas podsjećaju na to. Neki ljudi osim fotografija čuvaju i turističke prospekte kao i ulaznice iz raznih muzeja i mjesta koja su obišli. U ovoj radionici ima mnogo fotografija, ličnih iskustava, novinskih članaka i drugih izvora koji vam pomažu da shvatite šta je sve podrazumijeva turizam u državi vaših roditelja i nastavnika u periodu poslije Drugog svjetskog rata. Obavljajući konkretne zadatke koje ćete dobiti u radionici steći ćete znanja i vještine koje će vam pomoći da prošlost povežete sa sadašnjošću i da je bolje razumijete.

USMENA HISTORIJA

Zamisli da si novinar i na osnovu ponuđenog materijala (uspomena iz djetinjstva rođenih polovinom prošlog vijeka) opiši onovremeni turizam u Jugoslaviji i dovedi ga u vezu sa standardom.

GDJE SAM PROVODILA ZIMOVARIA I LJETOVARIA

"Rođena sam u Valjevu 1863. god. Majka je poreklom iz Zemuna, posle udaje radila je kao daktilograf u Skupštini opštine Valjevo, a potom u Okružnom tužilaštvu. Otac je iz Valjeva, diplomirani ekonomista, radio je u Privrednoj komori Valjeva a potom je bio direktor jednog uspešnog privrednog preduzeća.

Na zimovanje, ako se misli na skijanje, nismo išli jer moj otac nije voleo taj sport. Uglavnom smo išli kod rođaka u selo blizu Valjeva gde smo brat i ja uživali u "snežnim radostima". Privremeno smo išli na jednodnevne izlete na planinu Maljen ili na izletište Divčibare.

Na letovanje smo išli svake godine. Dok nisam pošla u školu, roditelji su svake godine išli na neko drugo mesto na Jadranskom moru. Jedne godine su se obreli u grad Hvar. Tada su sa sobom poveli i maminu mlađu sestru koja se na tom letovanju zaljubila u jednog mestanina a potom i udala za njega. Od tada smo svake godine išli u grad Hvar na letovanje - što zbog letovanja, što zbog održavanja rođačkih veza. Tetka je pak za zimske raspuste dolazila kod nas u Valjevo sa svojom decom.

To su bili nezaboravni dani moje mladosti. Hvar mi je bio "prozor u svet", jer je kao elitno letovalište bilo jako posećeno, što domaćim ali još više stranim turistima. Upoznala sam dosta mlađih ljudi iz Nemačke, Holandije, Engleske, Švedske i Norveške sa kojima sam se potom godinama dopisivala. Jedni drugima smo pričali o načinu života koji smo vodili: obrazovanju, slobodnim aktivnostima, vrstama zabave mlađih, načinu ishrane, stanovanja, odevanja, načinu vaspitanja iobičaja kod svojih naroda...

Koliko se meni dopadalo druženje sa njima, toliko se i njima dopadalo sa mnom, u mojoj zemlji gde su se osećali slobodno i zaštićeno šetajući se pored mora do kasno u noć. Nisu verovali da živim u socijalističkoj državi, jer na zajedničkim večerama koje je priređivala moja tetka nisu mogli da vide ništa loše i neukusno... Naprotiv!

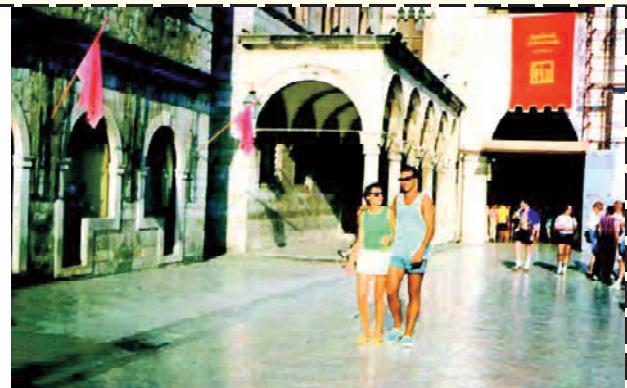
Tu sam doživela svoju prvu veliku ljubav sa vršnjakom iz Holandije sa kojim sam deset godina putem pisama održavala platosku, romantičnu ljubav sa povremenim susretima na ovom bajkovitom ostrvu u Jadranu."

Biljana Stojaković, Istoriski arhiv, Valjevo

„SOBE, ZIMMER, ROOMS...“

"Ja sam imala dvije lijepе velike sobe, ali samo jednu kupaonicu i to sam iznajmljivala ljeti strancima. Nije to bila neka velika zarada, ali ja sam imala samo mirovinu od pokojnog muža i dobro mi je došlo svaki dinar, pogotovo dok mi je sin još bio mladić, dok se nije zaposlio. Nego, nisam ja mogla cijelo ljeti iznajmljivati za novac jer bi mi se uvalila familja, što moja, što od muža, sve neki daljnji rođaci iz unutrašnjosti. Ljeti su nam svi bili rođaci, a zimi ... ko te pozna. A ljeti bi se samo redali, sve mukte. Još bih im moralia i kuhati, jer poslala bi mi rodica svoju djecu, pa muževa polusestra svoju, pa bi došao stari rođak od mog muža... On bi svake godine došao kao na ladanje. I moralia bi mu kuhati. Ali nisam im nikad htjela dati onu najbolju sobu. Nju sam čuvala za moje redovite goste, najviše je bilo Nijemaca i Austrijanaca. Eto, tako ti je to bilo s našim "velikim afitavanjem" (iznajmljivanjem). Danas je to sve drugačije."

Dubrovnik, 1987. god.

M. K., okolica Dubrovnika

PRVI ODLAZAK U INOSTRANSTVO- EPIVATE 1979. GODINE

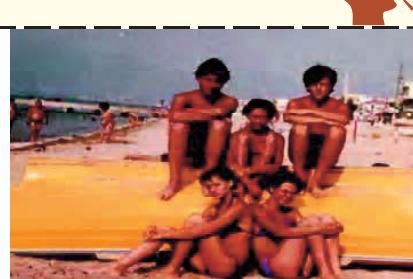
“Po završetku prve godine usmerenog obrazovanja 1979. god. po prvi put sam bila na Egejskom moru! Zajedno sa prijateljima i kumovima, ukupno četiri radničke porodice, uputili smo se ka Solunu.

Po dolasku u Epivate iznajmili smo čitavu dvospratnu vilu na dve nedelje. To je najlepše letovanje iz mog detinjstva. U vili nas je bilo ukupno petnaestoro a od toga devetoro dece sličnih godina. Ni sama ne znam da li mi je zabavnije bilo u kući, na plaži ili u večernjim izlascima.

Letovanje u Grčkoj je za porodične ljude bilo jeftinije nego na Jadranskoj obali pa smo upoznali i mnogo Jugoslovena. Najviše smo se družili sa Ivanom iz Maribora, Amrom iz Sarajeva i Senadom iz Goražda. Moja drugarica je u tom mestu već imala svoje poznanike: Spiru i Arisu iz Soluna, Mihaela i Mariju iz Epivata i Tanju iz Kraljeva koja je tamo letovala već pet godina.

Osim kupanja i sunčanja tu je, naravno, bila i neizostavna kupovina zavesa i auto delova u Solunu. Izmolili smo od roditelja i nešto garderobe. Tako smo se posle petnaest dana vratili odmorni i zadovoljni što smo spojili lepo i korisno, preplanuli ali i sa modernim čizmama i jaknama za školu.”

Olivera Ranković, domaćica, Jagodina

Prvi odlazak u inozemstvo
Epivate 1979. god.

KO JE OD ROĐAKA VIDO MORE?

“Rođen sam 1947. godine u seoskoj porodici u kojoj su pored roditelja i starijeg brata bili još baba i deda. U tom delu sela u kome mi živimo nalazi se šest kuća u nizu i u svima su naši bliski rođaci. U prvoj rođačkoj kući bilo je dvoje dece. Sestra koja je i najstarija među nama udala se u istom selu i živi u porodici u kojoj je leto period za poljoprivredne radeve a ne za odmor. Njem brat, krojač, je 70-ih otisao u Pariz sa ženom domaćicom i sinom jedincem. Posle nekoliko godina napravio je novu kuću ali, koliko ja znam, na moru nikada nije bio za vreme odmora. Oni su se vratili, a sin je sa porodicom ostao u Francuskoj.

Zatim kuća u kojoj je bilo samo jedno dete. Čuveni trgovacki putnik koji je sa ženom, službenicom, obišao celu jadransku obalu za vreme svojih godišnjih odmora ali je uvek govorio da najviše voli Sarajevo. Njegov sin je novinar koji i sada stalno putuje. Iz sledeće kuće je rođak koga smo najređe viđali, otisao je u penziju kao pukovnik JNA. Oženjen je ženom iz istog sela koja je radila u Beogradu u banci. Njegov brat je bio autoprevoznik u selu a žena domaćica. Oni su napravili kuću u Igalu i tamo i sada odlaze preko leta sa svojim porodicama. Poslednja u nizu je kuća sa dva brata. Stariji odlazi u grad gde se zaposlio ali nije dobio stan. Žena mu je domaćica i godinama su štedeli da bi mogli da otkupe kuću u kojoj su stanovali. Leta su provodili na selu a na more je odlazila samo kćerka, preko škole. Mlađi brat je ostao u porodičnoj kući i radio u seoskoj prodavnici. On i njegova žena domaćica nikada leto nisu koristili za odmor. I oni su svoju kćerku slali na more preko škole.”

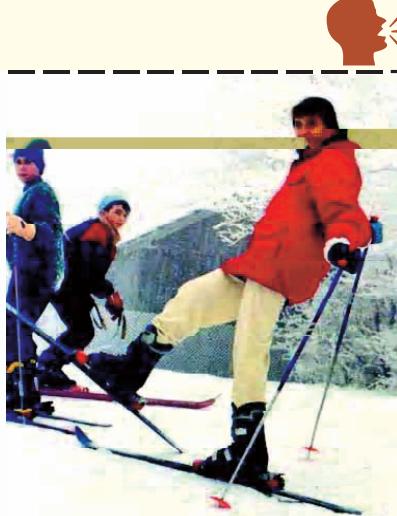
Dragan Ljubomirović, penzioner iz Bunara

LIJEPO DJETINJSTVO

“Tata mi je rođen 1935. god., u blizini Visokog. Kao dijete je ostao bez roditelja, pa je živio sa starijim bratom i sestrama. Ljetovanja nije bilo, već borba za opstanak.

Ja sam imala izuzetno ispunjeno djetinstvo, kao i moj stariji brat i sestra, ni u čemu nismo oskudjevali. Već sa četiri godine sam naučila skijati na Jahorini, te su svake godine zimski raspusti bili u znaku provoda na Jahorini. Isti je slučaj, naravno, sa mojom sestrom i bratom. Ljetovanja su bila više neizvjesna, jer smo skoro svake godine isli na nova mjesta. Obišli smo gotovo svu Makarsku riviju. U Grčkoj smo bili dva ljeta, prvi puta u Solunu, a drugi puta na otoku Tasosu. Kad sam krenula u gimnaziju, ljetovanja su također nastavljena, ali sa mojim društvom.“

Lamija Husić, profesor historije iz Sarajeva

AGENCIJE

Napravite propagandni materijal za svoju agenciju
(prospekt – plakat - OGLAS) i vodite računa da imate
ponudu za NAJDUBLJI I NAJPLIĆI DŽEP!

TURISTIČKE AGENCIJE

U znatnom zakašnjenju za zapadnoevropskom ponudom *ATLAS* će tek 1970. god. prvi ponuditi paket-aranžmane namijenjene masovnom domaćem tržištu. Turistički savez Hrvatske osnovan je u februaru 1953. a Turistički savez Jugoslavije u aprilu iste godine.

PUTNIK je obnovljen poslije rata kao "operativni organ Komiteta za turizam i ugostiteljstvo Vlade FNRJ" a zadatak mu je, uz ostalo, bio "da razvija interes među najširim narodnim masama za upoznavanje domovine, da se brine za što ugodnija putovanja u zemlji, da pruža i organizira radnim ljudima što bolje uvjete za odmor u turističkim mjestima, također da direktno i preko sličnih stručnih ustanova u inostranstvu pobuđuje i unapređuje interes za putovanje u FNR Jugoslaviju i da bude u svemu pri ruci domaćim i stranim posjetiocima", a pored toga trebao je brinuti "za smještaj radnika i zaposlenih na godišnjem odmoru".

Jerko Čulić, *Dalmacija, Pregled turističkih i kupališnih mesta, Povjereništvo za turizam i ugostiteljstvo Narodnog odbora oblasti Dalmacije, Split, 1950.*

Dalmacijaturist

SPLIT

organizira autobusom «Mercedes»

VELIKO PUTOVANJE
ZA SPANIJU I PORTUGAL
od 15. IX do 5. X. Cijena 2.350 n. d.
Rok prijave do 31. VII
Informacije i rezervacije:

Split, Titova obala 5, prizemno
telefon 45-078 i 45-178 i sve
Poslovnice.

PUTUJEM JA PUTUJEŠ TI

"Verovatno niste znali da je već 1923. god. postojalo u Jugoslaviji Društvo za promet stranaca. Negde 1955. god. zajedno sa opštim otvaranjem Jugoslavije ka svetu, Jugosloveni sve češće kreću na put. Već 15 godina njihov saputnik u obilasku sveta je i "Generalturist".

Ova turistička organizacija je trenutno jedna od najvećih "proizvođača" turističkih putovanja u nas... Repertoar usluga ove turističke agencije je različit: od hotelskih i ugostiteljskih do aranžmanskih i polupansionskih letovanja, zimovanja i izleta. Oko 45 ekspozitura, u raznim gradovima naše zemlje, i 4 u inostranstvu brine se o svakom namerniku-putniku, koji želi da putuje bez brige. "Generalturist" je najveći organizator zimovanja u našoj zemlji, naročito u inostranstvu. Ujedno je, u velikoj meri pravi gigant u dovodenju stranaca u naše krajeve. Ne zaboravite korisnu devizu '*Letujte u domovini - upoznajte svet*'."

PRAKTIČNA ŽENA, broj 643, od 7. februara 1981. god.

ŠTA ĆE NAM DONIJETI OVOGODIŠNJI TURIZAM

U "PUTNIKU" smo saznali da su početkom jula sa 70 % ispunili plan, što je za četiri odsto manje nego u istom periodu prošlog leta. Razlog za to je objektivan pad standarda naših ljudi. Zbog toga su, kao i još neke agencije, skratili broj dana u svojim aranžmanima. Većina programa pravljena je na bazi 10 dana. Cena je, doduše, manja nego za 14 dana, u stvari, na nivou prošlogodišnje za 14 dana. Na ovaj način "PUTNIK" je povećao broj smena, samim tim i broj onih koji će letovati, a većim prometom i - zaradu! I dok se turističke agencije žale da je gostiju manje nego što su očekivali, i stranih i domaćih, dotle u *Interesnoj zajednici za organizaciju odmora radnika Beograd*, u kojoj je učlanjeno 136 radnih organizacija iz cele Jugoslavije, ne znaju šta će, jer je zainteresovanih mnogo više nego što imaju mesta. Akako i ne bi, kad su im cene duplo, pa i trostruko niže nego one preko turističkih agencija.

Nada, broj 167, od 16. jula 1982. god.

POPUST ZA IZLET

Ovog leta beogradska agencija "Jugoturs" organizuje lepe i prijatne izlete do Đerdapa, hidrogliserom. Ovaj brzi i udoban brod polazi iz Beograda u 7 h, ide do Donjeg Milanovca, a zatim gosti odlaze na razgledanje arheološkog lokaliteta Lepenski vir. Posle toga organizovan je ručak u hotelu "Lepenski vir", po želji odmor ili šetnja do 16 h, pa se gliserom kreće dalje, do Đerdapske klisure, kroz Veliki i Mali kazan i pored čuvene Trajanove table.

Bazar, broj 638, od 23. juna 1989. god.

POKLON POLAZNICIMA ŠKOLE JEZIKA

Agencija "Jugoturs" iz Beograda organizuje u toku leta škole engleskog i francuskog jezika, na Kopaoniku, za koje vlada veliko interesovanje. Predavači su iz poznatih engleskih i francuskih škola jezika, a cene znatno niže nego da ste istu školu završili u inostranstvu. Po završetku se dobija diploma.

Bazar, broj 638, od 23. juna 1989. god.

JADRANOM DO RIMA

Aranžman povodom 1. svibnja

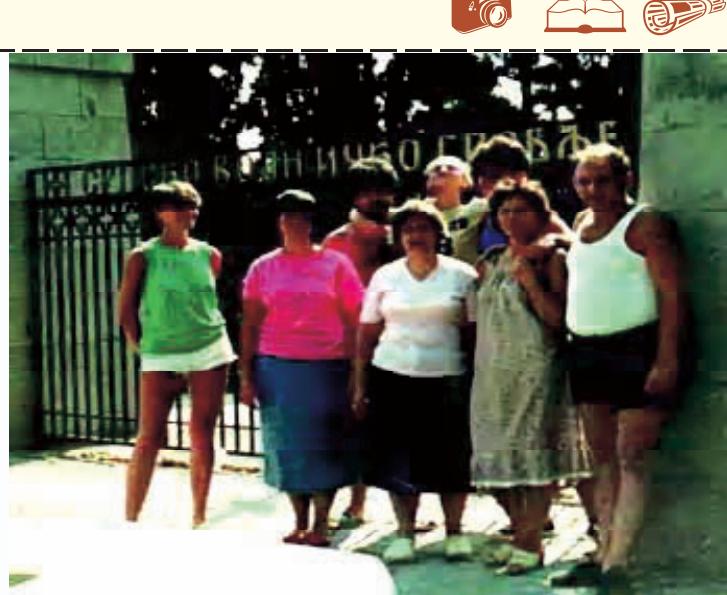
- osmodnevni izlet u inostranstvo

Uključuje plovidbu od Zadra do Ancone, posjet Pescari, Napulju, Pompejama, Rimu, Firenci i povratak preko Trsta, Ljubljane u Zagreb

Vikend, 13. 1968. god.

Sve do oko 1966. god. agencije su se većinom bavile prihvatom inozemnih turista, a tek su se tada, zbog niskih zarada i naglašenje komercijalizacije domaćeg turizma, posvetili domaćima i njihovim putovanjima u zemlji i inostranstvu.

Nevenka Čavlek, Turooperatori i svjetski turizam, Golden marketing, Zagreb, 1998.

Grupa turista "Rekreatursa" u Solunu 1986 g.

STRANI I DOMAĆI TURISTI

Odigrajte ulogu recepcionera (roll play) na recepciji turističkog objekta pri prijemu domaćeg i pri prijemu stranog gosta! (Podijelite uloge unutar grupe: recepcioner, domaći gost, strani gost i dogovorite se o načinu ophodenja prema gostima.)

DOMAĆI GOST - ZLATNA REZERVA

Šta se događa? Turističke agencije smanjuju cene svojih aranžmana na Jadranu za 10-15 odsto od prvobitne. Razlog je, očigledno, manji broj srtanih gostiju od očekivanog, pa su delimično hoteli i privatne sobe na Jadranu i u špicu sezone - poluprazni. Popustima se, u poslednjem trenutku, domaći turisti stimulišu da popune kapacite, ali ne i deviznu kasu.

Krivicu, možda, treba tražiti u tome što su hotelijeri i agencije na početku godine, kad se prave planovi za letnju sezonu, podcenili domaće, a precenili strane goste. Inostrani gosti otkazuju ili, jednostavno, ne dolaze u rezervisana letovališta u Jugoslaviji, pa hotelijeri i agencije snižavaju cene i pozivaju domaće goste, pokušavajući da se bar na taj način, koliko-toliko, izvuku iz neugodnih iznenadenja i - gubitaka.

Dnevni listovi su puni oglasa u kojima turističke agencije gotovo mole domaće goste da dođu na Jadran i tamo provedu godišnji odmor uz nižu cenu od one koja je upisana u programu. "ATLAS" je, na primer, umesto klasičnog sniženja ponudio svojim klijentima u apartmanima besplatno po 50 litara benzina. Znajući koliko je ovaj artikal kod nas tražen, a oglas se pojavio baš u trenutku kad su ljudi čekali po celu noć na benzinskoj pumpi i opet ostajali bez benzina, a onda možete zamisliti koliku je pažnju privukao ovaj oglas... Agencija "KOMPAS" je snizila cene za 15 % u avgustu za one koji žele da letuju u apartmanima na Hvaru, Jelsi, Povlji, Brelima, Makarskoj, Tucepima, a za 10 % za boravak u privatnim sobama u Novom Vinodolskom, Igranim, Dubrovniku, Šipanu i Herceg Novom... Cene je za 15 % snizila i naša najstarija turisticka agencija "PUTNIK". Doduše samo za početak jula.

Nada, broj 167, 16. juli 1982. god.

JET-SET NA JUGOSLAVENSKI NAČIN

(Lukavi menadžerski pothvat koji je donio zaradu i van sezone)

"U umaškom hotelu Adriatic krajem 60-ih pojavljuje se jet-set (većinom gostim iz Italije op.a.) i to u predsezoni, a razlog su nadmašeni evropski standardi hotelske ponude. (...) U godinu dana u hotelu je nastupilo dvadeset pet najboljih talijanskih pjevača, za honorare od 750.000 do milijun i pol lira. (...) "Zvijezde" novogodišnje noći Miranda Martino, Ivica Šerfezi i Vice Vukov stajali su hotel 11 milijuna starih dinara. (...) Za potrebe borbe za naslov svjetskog boksačkog prvaka u poluteškoj kategoriji između Benvenutija i Bairda izgradila se montažna pozornica s deset tisuća mesta, a bit će to i prva priredba u našoj zemlji koju će televizija svijeta primati preko satelita. (...) izbor za miss stjuardese, a za čiju titulu se trebalo natjecati tridesetak najljepših stjuardesa najpoznatijih svjetskih avio kompanija, dogovoren je nastup famoznog Toma Jonesa."

VUS, br. 934, 1970. god., str. 33-34.

"Mnoga naša hotelska preduzeća na Crikveničkoj, Opatijskoj rivijeri i drugde na domaće turiste više i ne računaju. Za njih su važni samo stranci, jer ovi donose devize."

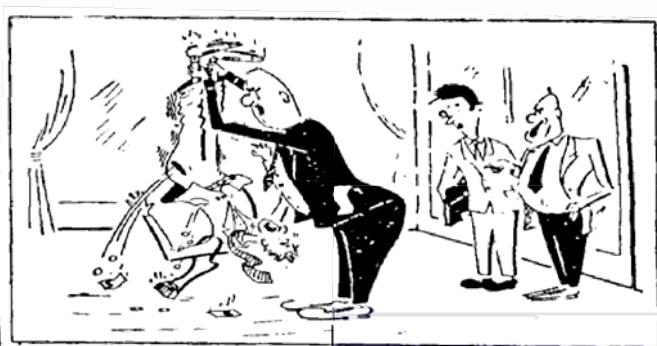
Još o campingu, Turistički pregled, 7-9, 1955. god.

"Tako smo se, eto, uvjerili kako je domaći turist već na prvom koraku suočen sa diskriminacijom u usporedbi prema svom stranom kolegi."

Rezervisano samo za strane turiste, Vjesnik, 8. lipnja 1963. god.

"Mislim da takav odnos prema gostu koji dolazi da svoj dom zameni hotelskom sobom svog službenog, privatnog, svejedno kakvog posla, ne bi smio da bude svojstven radniku koji prezentira ugostiteljstvo jednog socijalističkog grada (Zagreba) poznatog po gostoprimstvu i ljubaznosti".... "Drugačije su ih gledali na recepcijama, a najbolji prospekti 60-tih su znali biti tiskani samo na stranim jezicima"

Procena gosta pred vratima hotela, Vjesnik, 7. prosinca 1963. god.

Upravo mu praktično tumači jedan od naših načina poslovanja u turizmu

Dragi turisti, ovaj depozit gradske "Čistoće" je jedan od novijih kulturno-povjesnih znamenitosti Dubrovnika

KUDA NA ODMOR?

Putujemo od Splita do Zadra. Obala duga 160 km. Posejana uvalama, zalivima, lučicama, hotelima, turističkim naseljima, privatnim kućama...

Gde letovati? Svako mesto je priča za sebe. Svako ima ono što drugo nema. Ali, rešilo bi se to nekako da ne postoji i najveća teškoća... Cene. Mogu li se savladati? I vredi li i dalje maštati o letovanju na moru?

Milivoj Pavela, predsednik Turističkog saveza Splita, iznosi precizne podatke: 15.000 kreveta u privatnom smeštaju, 4.500 u hotelima, 3.700 u radničkim odmaralištima, 2.500 u auto-kampovima... Nas zanimaju privatni smeštaj i auto-kampovi.

Vlasnici privatnih kuća farbaju ograde, stavljuju nove tapete, uređuju vrtove... Kuća Jovice Čubrila je već spremna.

- Volim kad mi dođu naši ljudi. Ali, sa Nemcima i ostalim stranim turistima se bolje radi - objašnjava Čubrili - Nemac ti je kao sat. Samo javi da dolazi tog i tog dana, u 17 h i to nekoliko meseci ranije. Kad zaista nađe taj dan, možeš po njemu sat da navješ.

... Nastavljamo ka Vodicama. Šteta što je tamo gotovo sve već popunjeno. Divan gradić, rekli bismo s dušom. Pre samo, kažu, nepunih 25 godina Vodice su bile selo. Magarci, more, sunce i muve. Ništa više.

- Počeli smo sa 32 kreveta - priča nam Joco Juričev, član predsedništva Turističkog društva, jedan od tvoraca turizma u Vodicama. **- Danas kod nas dođe i 15.000 gostiju. Ali počeli smo od početka dobro. Svi kao jedan...**

Na kraju, kada se sve sabere i oduzme, ostaje utisak da ćemo ove godine, više nego ikada, biti prinuđeni na "paradajz turizam". Jer sve računice kažu da tročlana ili četvoročlana porodica, kad plati put, sve takse, smeštaj, ishranu, uz najveće odricanje od sladoleda, osveženja, cigareta, novina i drugih prijatnih stvari na koje smo obično kad idemo na more navikli, mora za deset dana da potroši bar dva stara miliona. Što opet navodi na zaključak da ove godine na moru treba izdržati, a ne letovati. Bar se tako nama čini.

Ilustrovana politika, broj 1178, od 2. juna 1981. god.

ŽELJA ZA ODMOROMI ZARADOM

Izaberite svog predstavnika koji treba održati govor kao ministar turizma o uspjesima postignutim u toj djelatnosti. U pisanju govora učestvuje cijela grupa. (Vodite računa i o davaocima i o korisnicima turističkih usluga, kao i o prethodnom stanju i ciljevima u budućnosti.)

UPIS ZAJMA ZA PRUGU BEOGRAD – BAR

Daju koliko mogu

Trećina radnika IKS (Industrijski kombinat Svetozarevo) u prva dva dana upisalo preko 120 miliona – penzioneri obično daju novac na poklon – čekaju se pravi rekorderi – u čitavom Pomoravlju, Resavi i Levču akcija o zajmu u punom jeku!

... Prava i opšta konstatacija koja može da se zabeleži je da svi daju koliko mogu, a mnogi i iznad svojih mogućnosti. Zajam je naišao na opšte odobravanje i podršku kako u radnim organizacijama tako i kod svih naših građana, radnika, seljaka, inteligencije...

Novi put, broj 15, godina XIX, Svetozarevo, 7. april 1971. god.

IZVORI IZ 50 -TIH

Država radnog naroda FNRJ donijela je niz zakonskih propisa socijalnog karaktera, po ustavu, pa tako i razne socijalne uredbe: o plaćenom godišnjem odmoru svakom trudbeniku, o povlasticama na vožnji za trudbenike na odmoru, o popustima trudbenika u državnim ugostiteljskim radnjama kad je na godišnjem odmoru, itd. Tako je svakom trudbeniku u našoj zemlji zakonski zagarantovano da on može, koristeći svoj godišnji odmor, imati na raspolaganju plaže i hotele, planinska odmarališta, ljetovališta i parkove, gde prije oslobođenja nije mogao ni pomisliti da bi se on mogao odmarati, jer je to onda bilo samo za imućne pripadnike buržoaske klase.

Čulić, Jerko, Dalmacija, Pregled turističkih i kupališnih mesta.

Povjereništvo za turizam i ugostiteljstvo Narodnog odbora oblasti Dalmacije, Split, 1950.

“Tek pobedom narodne revolucije otvorile su se mogućnosti da turizam mogu koristiti radni ljudi. Nova socijalistička Jugoslavija je odmah u početku zagarantovala pravo radnih ljudi na odmor i širokim povlasticama omogućila da ga koriste. Ugostiteljski i turistički objekti postali su opšte narodna svojina. (...) Objekti za smeštaj, koje posedujemo, već su u sezoni tesni za tako nabujali broj turista, što je ujedno i dokaz stalnog porasta našeg životnog standarda.”

Povodom četrdesetogodišnjice Komunističke partije Jugoslavije, Ivan Cetinić, Turizam, 7-8, 1959. god.

MOŽE I JEFTINO

Može li pansion u hotelima na Jadranu za odmor u julu i avgustu da staje 240 i 330 dinara?

- **Upravo po ovim (ekonomskim) cenama organizujemo letovanje za 100.000 radnika iz 142 kolektiva u zemlji** - kaže magistar ekonomskih nauka Momčilo Jovanović, direktor Sektora za odmor *Interesne zajednice za organizaciju odmora radnika*. - **Međutim, za zaposlene u pojedinim kolektivima te cene su niže za 50 do 70 %, zavisno od načina raspodele regresa.**

Ova zajednica udružuje pare privrede za izgradnju hotela B kategorije koji posluju i rade gotovo cele godine. Na taj način je izbegнутa kratka sezona od 50 do 70 dana i radi se dva i tri puta duže. Tako se, uostalom, dolazi do pristupačnijih cena pansiona, dva i tri puta jeftinijih nego u hotelima. Dosad je sagrađeno 20 hotela sa nešto više od 8.000 postelja duž Jadrana.

Ilustrovana politika, broj 1178, od 2. juna 1981. god.

O TURISTIČKIM MESTIMA

“Treba da se istakne da turizam predstavlja kompleks delatnosti. Ekspanzija turističkog poleta ne podstiče samo razvoj ugostiteljstva nego i razvoj saobraćaja, trgovine, poljoprivrede i drugih delatnosti. Empirijski podaci pokazuju da izrazito turistička mesta ostvaruju znatno veći promet u trgovini na malo po stanovniku nego na drugim mestima. Isto tako u okolini turističkih mesta poljoprivredna proizvodnja ima specifičnu strukturu i veću tržišnost. Veza turizma i saobraćajnih usluga je neposredna.“

Grupa autora, 30 godina socijalističke Jugoslavije, Monos, Beograd, 1975. god.

“...Te godine užežin Vele Gospe cila Evropa ka da se priselila u naše Malo misto. Furešti svit razbijaju je lipu dosadu i mirni život Malega mista. Turisti su sve pretvorili u ludnicu, a svi mištani ka da su postali konobari... Veliki se napridak vidija, mesto se ni moglo više pripoznat, gradilo se otele, kuće, vikendice, reštauracije, asfaltiralo se, cementovalo, nosilo se u kuću tapete, mobilji, ingleške kondute, televizije, frižidere, makinje za pranje rublja i sve moguće aparate ovoga svita i jedino još ča je falilo to je bila električna stolica. Motorini su bordižavalni, a ni bilo više mista u luci za jahte i jedrilice. Ribari su bacili mriže i pustili bitls frizure.”

Smoje Miljenko, Kronika o našem malom mistu, Feral Tribune, Split, 1995. god. (opisuje ljetu 1968. god.)

DIJELOVI IZ NOVINSKIH ČLANAKA

“Turizam i odmor nisu više stvar dokonih i bogatih pojedinaca, već sve više izraz i manifestacija životnih shvatanja i potreba najšireg kruga radnih ljudi iz grada i sela, iz tvornice i poljoprivrednog dobra, iz osnovne škole i fakulteta... Našim ljudima je potreban podsticaj za pripremanje raznih kulturnih navika jednako onda, kad se radi o obrazovanju, o prosvjećivanju, o održavanju zdravlja ili o odmoru. Štoviše, potreban je neprekidan podstrek, stalna pouka, kako bi se s tekvinama svojega rada što bolje koristili”.

Izložba je završena, ali posao tek počinje, Turizam, 6, 1960. god., 20

“...Zato one, koji imaju pravo na godišnji odmor, a ne osjećaju tu potrebu, treba u cilju podizanja njihovog kulturnog standarda na to privikavati i stimulirati svim mogućim sredstvima... Kod njih manjka osjećaj kulturne potrebe za turizmom kao promjenom boravišta, nedostaje im svest o koristima putovanja, razonode i odmora. Tu se pretežno radi o onim radnicima koji su se retrutovali iz redova seljačkih slojeva i koji su po načinu života i društvenoj svesti ostali još poluseljaci. Takvih je kod nas danas još veliki broj baš stoga, što proces društvenog prestrojavanja iz seljaka u radnike još nije završen. Takvi radnici mahom iskorišćavaju svoj godišnji odmor kod kuće, vršeći razne poljske poslove pa je za njih prava svrha plaćenog godišnjeg odmora u biti promašena...”

Oko ukidanja povlastica za godišnji odmor, Turistički pregled 1, 1954. god.

“Ne, drugovi, hvala vam. Za svojih 30 god. rada još nikada nisam proveo godišnji odmor na moru. To nije za mene...” ...Većina radnika je sa sela, mnogi od njih jednostavno ne osećaju potrebu da za vreme leta odu nekud od kuće. Za neke je godišnji odmor na moru “luksuz”, nešto sto je svojstveno “gospodi” a ne radniku... Kriva su stara shvatanja i navike, protiv kojih bi se sindikat trebao intenzivnije boriti...”

Društvena tribina: Nije uzrok samo u novcu, Vjesnik, 19. lipnja 1958. god.

TURIZAM DOSTUPAN SVIMA

Pažljivo proučite sve izvode iz tekstova.
Odaberite dva predstavnika u suprotstavljenim ulogama - dva advokata:

- Prvi zastupa državu i nužnost postojanja jeftinog turizma - ulaganja u jeftinije pansione, turistička naselja, kampove, motele i restorane za masovni turizam (sredinom šezdesetih);
  - Drugi zastupa prava radnika, odnosno njegovo pravo na jednakost i mogućnost da uživa kao i svi drugi (u skladu sa obećanjima s početka pedesetih).
- Otvorite debatu i dovedite u vezu socijalni mir sa jeftinim turizmom.

UREDJA I ZAKON

Vlada FNRJ je u srpnju 1947. god. donela Uredbu o plaćenom godišnjem odmoru radnika, namještenika i službenika na najmanje 14 radnih dana odmora uz primanje redovne plate ... duži odmor, u trajanju najviše 30 dana ...za udarne, kao i za osobe "koje svojim radom ili drugim ličnim doprinosom utiču na povećanje produktivnosti rada ili poboljšanje kvaliteta proizvodnje, kao i oni koji se ističu svojim marljivim radom i savjesnošću".

Uredba o plaćenom godišnjem odmoru radnika, namještenika i službenika SL 56 /46

Vlada FNRJ je 1952. god. omogućila povlastice slične onima iz 1947. god. ... radnici i službenici, članovi SSJ, zatim pripadnici vojske i policije, studenti i penzioneri i članovi njihovih porodica imali su pravo na 30-to dnevni popust na cenu od 40 % u sezoni i 60 % van sezone.

SG 28 /52

(Zbog privreneno ukinutih odmarališta) - izuzev onih koji koja su pripadala vojsci, policiji, Centralnom odboru SSJ, akademijama znanosti, sveučilištima i ona koja su se odlukom savezne i republičke vlade koristile u reprezentativne svrhe - i njihove predaje ugostiteljskoj mreži, sledeće dve godine znatno manji broj ljudi negde odlazi na odmor...

Naredba o mjerama za štednju artikala široke potrošnje, SL 59 /50

Zemaljski odbor Jedinstvenih sindikata i namještenika Jugoslavije za Hrvatsku na besplatno je ljetovanje već 1946. godine poslao 1.200 najboljih radnika.

Radelić, Zdenko, Savez sindikata Jugoslavije i Hrvatske: Kronologija (1945-1985.), Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Vijeće Saveza sindikata Hrvatske, Radničke novine, Zagreb 1986. god., 23

Broj radnika koji je koristio povlastice bio je premašen, tek 7,5 % od 4 miliona jugoslovenskih radnika koji su tada na njih imali pravo. Većinom su to bili službenici koji su zbog položaja socijalnih turista neretko doživljani kao drugorazredni gosti...

O godišnjem odmoru, Pravednije povlastice, Vjesnik 21. prosinca 1953. god.

Polazeći od načela da turizam pripada narodu, da je on i u socijalističoj zemlji društvena, zdravstvena i kulturna pojava i potreba za sve slojeve naroda, pored toga što ima i svoj ekonomski značaj ...

Turističke organizacije u Istri, Hrvatskom primorju i Gorskom kotoru, Turizam, 10, 1956. god., 11

Bilo bi suviše usko i nepravilno, kada bi se u obzir uzeli samo ekonomski momenti, a zanemarili oni razlozi radi kojih naša zajednica pokreće domaći turizam u korist radnog čoveka, njegova zdravlja i kulturnog uzdizanja.

Potrošački kredit u turizmu, Turistički pregled, 7-9, 1955. god.

Turistička politika ovog razdoblja nosi karakteristiku unapređenja domaćeg turizma. Turizam je shvaćen prvenstveno kao najnaprednija forma odmora i rekreacije radne snage, a čak i kao izričito pravo radnih ljudi naše zemlje. U svrhu povećanja domaćeg turističkog prometa preduzimane su različite mere.

*Deset godina našeg turizma, Turistički pregled,
10 -12, 1955. god.*

Za odlazak na odmor bilo je moguće podići i posebno tome namjenjen potrošački kredit, do visine četvrtine desetomjesečne plaće, koji je trebalo otplatiti u 10 mjeseci.

Odmor na kredit, Vjesnik, 12. lipnja 1963. god.

Cilj je bio potaknuti korišćenje odmora izvan glavne sezone, postići bolji raspored školskih praznika, proširiti turističku kulturu i navike te svršishodnije ustrojiti odmarališta (sa tim ciljem je) Savezna Narodna skupština 1958. god. usvojila Zakon o osnivanju i poslovanju odmarališta...

...Domovi odmora, letovališta i turistički logori, osnovani od strane društvenih organizacija, privrednih organizacija i organa predviđenih ovim zakonom, koji pružaju pensionske usluge osobama koje imaju pravo korišćenja usluga odmarališta.

SL 26 /58

Porast standarda postajao je sve češća tema pa i u kontekstu turizma, posebice socijalnoga čija će uloga slabiti kako standard bude postajao boljim.

Uloga i mjesto socijalnog turizma u razvitku turističke privrede, Turizam, 10-11, 1959. god.

Odmarališta i letovališta Ferijalnog saveza olakšavala su upoznavanje s "tekovinama našeg socijalističkog razvitka" te pridonosila "upoznavanju i zbližavanju omladine svih krajeva naše zemlje, jačanju pozitivnih osobina i navika i stvaranju sklonosti kod omladine za aktivnim odmorom".

*Stanje i problemi dječjeg omladinskog turizma,
Turizam, 10-11, 1961. god.*

Uloga Ferijalnog saveza u razvitku omladinskog turizma, Turizam, 1962. god.

I dalje se računa s intezivnom izgradnjom objekata za odmor radnika, službenika, djece i omladine te porastom kapaciteta turističkih logora i privatnih soba.

Društveni plan privrednog razvijanja RH za razdoblje 1961-65., NN 8 /61

Šezdesetih je mrežu odmarališta u Hrvatskoj zavisno od godine činilo 500-700 radničkih i stotinjak omladinskih i dečjih odmarališta.

SGH-71, 171

Sindikalno odmaralište u Vučkovcu, 1960

Kamp naselje u Djenovićima, 1989. god.